

Research Institute of
Hawzah and University

Methodology of Social Sciences and Humanities (MSSH)

Journal homepage: <https://method.rihu.ac.ir/>

Original Article

Revisiting Studies on the Impact of "Islam" on "Management" at the International Level

Reza Nikbakht¹ , Hassan Abedi Jafari²
Abdollah Tavakoli³

1. Researcher, Research Institute of Hawzah and University (RIHU), Qom, Iran (Corresponding Author).

mikbakht@rihu.ac.ir

2. Assistant Professor, Department of Management, University of Tehran, Tehran, Iran.

hajafari@ut.ac.ir

3. Associate Professor, Department of Management, Research Institute of Hawzah and University (RIHU), Qom, Iran.

atavakkoli@rihu.ac.ir

Received: 2025/04/23; Accepted: 2025/05/17

Extended Abstract

Introduction and Objectives: Islamic management, with its emphasis on ethical values, material-spiritual balance, and Sharia-based decision-making, distinguishes itself from conventional management, which prioritizes financial profit, hierarchical structures, and short-term outcomes. This approach promotes ethical leadership, social responsibility, and long-term thinking, whereas conventional management focuses primarily on technical development. Due to the dispersion of studies, Islamic management faces challenges in gaining international acceptance. Islamic philosophy, with its rich logic and theoretical depth, can serve as a competitive foundation against modern and postmodern philosophies, reinforcing Islamic management theories.

Since the Islamic Revolution, Persian-language research in this field has expanded, yet questions remain unanswered, such as the contribution of Islamic studies to global management literature and the quality of their impact. An analysis of 3,722 records in Scopus indicates a substantial volume of studies in this domain; however, systematizing concepts and presenting a research-based framework is essential. This study, serving as a prerequisite for future credible research in this field, aims to identify key themes, clarify core concepts, introduce methodologies employed in related studies, and provide an analysis of leading countries and prominent authors in this area. The ultimate goal is to introduce Islamic management as a coherent and effective academic discipline to the international scholarly community.

Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Original Article

The primary research question guiding this study is: *What insights does a revisitation of studies on the impact of "Islam" on "management" at the international level yield?* This question was formulated and refined through a review of existing literature, consultations with experts, and an examination of international scholarship on Islamic management. By introducing and analyzing Islamic management theories at the international level and presenting theoretical and applied research, this study seeks to pave the way for the theoretical and practical expansion of Islamic management studies, advancing the field from a subjective (doctrinal) stage to an objective (scientific) one.

Methodology: This study begins by addressing key questions, such as the nature of Islam, management, and how Islam influences managerial components, before solidifying the research problem. To address this problem, an appropriate research method was selected. A **systematic review** was employed due to its precise and replicable structure, which holds significant importance in the humanities, particularly management. Given the breadth of the research question, a **scoping review**—a type of systematic review—was chosen. This method is useful for comprehensively examining scientific literature, identifying research gaps, and laying the groundwork for future studies. Additionally, a scoping review provides an overview of the state of related research and establishes a suitable theoretical framework for knowledge development.

In this study, preliminary steps for the scoping review—including an examination of prior review studies, the scope of the research question, and the adequacy of information sources—were carefully considered. A total of **232 management-related terms** and **94 Islam-related terms** were extracted, with **31 keywords** ultimately selected based on expert consensus. The search query was constructed using a combination of these terms and logical operators. To ensure comprehensive coverage, the timeframe was restricted to **1970–2023**, and only **English-language** publications were included. Reputable databases such as **ScienceDirect, Scopus, Emerald, ProQuest, and ResearchGate** were used for sourcing. Screening was conducted using **19 filters**, assessing relevance based on titles, abstracts, and, in some cases, full-text evaluations. From an initial pool of **3,722 studies**, **1,919** met the inclusion criteria, representing the breadth of international research on the influence of Islam on management.

Results: The final dataset encompasses a wide range of topics related to Islamic business and management, including **marketing, finance, human resources, and knowledge management**. The collected sources—comprising journal articles, book chapters, and conference papers—exhibit considerable geographical diversity. Studies in this field were classified into **nine major themes**:

1. Islamic business ethics
2. Islamic marketing
3. Islamic management principles
4. Work ethics
5. Human capital development
6. Risk management
7. Spirituality and business
8. Consumer protection for Muslims (Halal certification)
9. Islamic organizational knowledge

These themes emerged from an analysis of **142 key concepts** extracted from the studies.

Research Institute of
Hawzah and University

Methodology of Social Sciences and Humanities (MSSH)

Journal homepage: <https://method.rihu.ac.ir/>

Original Article

Geographically, countries such as **Indonesia, Malaysia, the United States, and the United Kingdom** lead in knowledge production in this field. Indonesia has been active in emerging topics like **Islamic leadership and workplace ethics**, while Malaysia is a pioneer in **Islamic finance**. The U.S. holds a significant position due to its high number of publications and authors. Research networks indicate that **Malaysia and Indonesia** have the most international collaborations, whereas countries like **Iran, Germany, and China** have limited engagement. **Egypt, Pakistan, and Iran** are among the early contributors, while **Indonesia and India** are newer entrants.

Methodologically, **qualitative approaches** dominate, with tools such as **interviews and questionnaires** being the most frequently used. Additionally, **14 leading authors** in this field were identified, with **Mohammad Kabir Hassan** topping the list with **34 publications on Islamic finance**. The year **2022** marked the highest productivity, with **443 articles** published in **75 academic journals**.

Discussion and Conclusion: Research on the influence of Islam on management is not new. Based on the collected data, such studies began before **1970** and continued through **2023**. This study demonstrates that Islamic teachings have played a significant and impactful role in global management and can be effectively applied to enhance organizational performance. Islamic management principles are grounded in reliable logic and closely align with management science and human nature. Thus, these teachings can benefit various business and management domains, regardless of an organization's religious orientation.

Additionally, the study reveals that **materialistic Western management principles can be integrated with Islamic thought**, enriching management knowledge by incorporating both material and spiritual dimensions. For instance, Islamic motivational theories are more comprehensive than Western models (e.g., Maslow, McClelland, Freud), which primarily emphasize material aspects. Similarly, Islamic employment relations extend beyond formal and psychological contracts by incorporating religious dimensions.

A growing trend in the **early 21st century** involves empirical validation of Islamic management principles in organizational settings. The hypothesis that **Islamic teachings are beneficial in business irrespective of religious orientation** opens new research avenues, contributing further to management knowledge. The findings highlight the importance of integrating Islamic principles and values into managerial and organizational practices, demonstrating that alignment with Islamic teachings can positively influence management.

This study provides a foundation for deeper research in this field and underscores the increasing growth of Islamic management studies, emphasizing the need for systematic investigations.

Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest.

Keywords: Islam, Management, Islamic Management, Systematic Review, Scoping Review.

Cite this article: Reza Nikbakht & Hassan Abedi Jafari & Abdollah Tavakoli. (2025), "Revisiting Studies on the Impact of "Islam" on "Management" at the International Level", Methodology of Social Sciences and Humanities, 31(122): 27-53.

بازخوانی مطالعات ناظر بر تأثیر «اسلام» بر «مدیریت» در سطح بین‌المللی

رضا نیکبخت^۱، حسن عابدی جعفری^۲
عبدالله توکلی^۳

۱. پژوهشگر، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم، ایران (نویسنده مسئول).

mikbakht@rihu.ac.ir

۲. استادیار، گروه مدیریت، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

hajafari@ut.ac.ir

۳. دانشیار، گروه مدیریت، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم، ایران.

atavakkoli@rihu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۰۳؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۲۷

چکیده گسترده

مقدمه و اهداف: مدیریت اسلامی با تمرکز بر ارزش‌های اخلاقی، توازن مادی - معنوی، و تصمیم‌گیری مبتنی بر شریعت، از مدیریت مرسوم که بر سود مالی، سلسله‌مراتب، و نتایج کوتاه‌مدت تأکید دارد، متمایز می‌شود. این رویکرد رهبری اخلاقی، مسئولیت اجتماعی، و تفکر بلندمدت را ترویج می‌کند؛ درحالی‌که مدیریت مرسوم به توسعه فنی اولویت می‌دهد. مدیریت اسلامی به دلیل پراکندگی مطالعات، با چالش پذیرش بین‌المللی روبه روست. فلسفه اسلامی، با منطق غنی و عمق نظری می‌تواند به عنوان پایه‌ای رقابتی در برابر فلسفه‌های مدرن و پست‌مدرن، نظریه‌های مدیریت اسلامی را تقویت کند. پس از انقلاب اسلامی، پژوهش‌های فارسی‌زبان در این حوزه گسترش یافته، اما پرسش‌هایی مانند سهم پژوهش‌های اسلامی در ادبیات مدیریت جهانی و کیفیت تأثیرگذاری آنها بی‌پاسخ مانده است. بررسی ۳۷۲۲ داده در اسکاپوس نشان‌دهنده حجم بالای مطالعات در این حوزه است؛ اما نظام‌مندسازی مفاهیم و ارائه چهارچوبی پژوهش‌محور ضروری است. این پژوهش، که پیش‌نیازی برای تحقیقات معتبر آینده در این زمینه به‌شمار می‌رود، هدف خود را شناسایی عناوین اصلی، روشن‌سازی مفاهیم کلیدی، معرفی روش‌های به‌کارگرفته‌شده در مطالعات مرتبط و همچنین، ارائه و تحلیل از کشورهای پیشرو و نویسندگان برتر این حوزه قرار داده است. امید است از این طریق بتوان مدیریت اسلامی را به‌عنوان یک حوزه علمی منسجم و اثربخش به جامعه علمی بین‌المللی معرفی کرد. سؤال اصلی که این پژوهش را هدایت می‌کند، عبارت است از: بازخوانی مطالعات ناظر بر تأثیر «اسلام» بر «مدیریت» در سطح بین‌المللی چه نتایجی را دربردارد؟ فرایند طراحی این سؤال و تثبیت آن از طریق مطالعه پیشینه پژوهش، مشورت با خبرگان و استفاده از دانش موجود در حوزه مدیریت اسلامی در سطح بین‌المللی انجام شده است. با معرفی و تحلیل نظریات مدیریت اسلامی در سطح بین‌المللی و ارائه پژوهش‌های نظری و کاربردی در سطح بین‌المللی، می‌توان زمینه را برای بسط نظری و کاربردی پژوهش‌های مدیریت اسلامی فراهم کرد تا این حوزه از مرحله ذهنی (مکتب) به مرحله عینی (علم) ارتقا یابد.

روش: این پژوهش با بررسی پرسش‌های کلیدی همچون چیستی اسلام، مدیریت، و نحوه تأثیرگذاری اسلام بر مؤلفه‌های مدیریتی آغاز شده و تا تثبیت مسئله پژوهش پیش رفته است. برای پاسخ به این مسئله، روش پژوهش متناسب انتخاب شده است. در این راستا، از روش مرور نظام‌مند استفاده شده که به دلیل ساختار دقیق و تکرارپذیر خود، جایگاهی مهم در علوم انسانی به‌ویژه مدیریت دارد. با توجه به گستردگی سؤال پژوهش، رویکرد «پهنه‌کاوی» به عنوان یکی از انواع مرور نظام‌مند برگزیده شده است. این روش برای بررسی فراگیر ادبیات علمی، شناسایی شکاف‌های پژوهشی، و ایجاد زمینه برای مطالعات آتی مفید است. همچنین، پهنه‌کاوی می‌تواند تصویری کلی از وضعیت پژوهش‌های مرتبط ارائه دهد و چهارچوب نظری مناسبی برای توسعه دانش فراهم آورد. در این پژوهش، مقدمات لازم برای پهنه‌کاوی از جمله بررسی پیشینه مطالعات مروری،

Research Institute of
Hawzah and University

روش‌شناسی علوم انسانی

Journal homepage: <https://method.rihu.ac.ir/>

نوع مقاله: پژوهشی

میزان گستردگی سؤال، و کفایت منابع اطلاعاتی مورد توجه قرار گرفت. ۲۳۲ واژه مدیریتی و ۹۴ واژه مرتبط با اسلام استخراج شده که در نهایت، با نظر خبرگان، ۳۱ کلیدواژه به عنوان واژگان نهایی انتخاب شده است. عبارت جستجو به صورت ترکیبی از این واژگان و با استفاده از عملگرهای منطقی تنظیم شده است. برای اطمینان از جامعیت منابع، بازه زمانی ۱۹۷۰ تا ۲۰۲۳ و زبان انگلیسی به عنوان معیار محدودکننده اعمال شده است. پایگاه‌های اطلاعاتی معتبر نظیر ساینس دایرکت، اسکاپوس، امرالد، پروکوئست و ریسرچ گیت برای جستجوی منابع به کار گرفته شدند. غربالگری با ۱۹ فیلتر غربال انجام شد که شامل بررسی ارتباط عناوین، چکیده‌ها، و در برخی موارد، ارزیابی متن کامل مقالات بود. در پایان، از مجموع ۳۷۲۲ مطالعه اولیه، ۱۹۱۹ مطالعه واجد شرایط شناسایی شده که نمایانگر پهنه مطالعات علمی درباره تأثیر اسلام بر مدیریت در سطح بین‌المللی است.

نتایج: مجموعه نهایی پژوهش، دامنه گسترده‌ای از موضوعات مرتبط با کسب و کار و مدیریت اسلامی را شامل می‌شود؛ از بازاریابی، امور مالی و منابع انسانی تا مدیریت دانش. منابع گردآوری شده از مقالات علمی، فصول کتاب‌ها و مقالات کنفرانسی، از تنوع جغرافیایی بالایی برخوردار هستند. مطالعات این حوزه در ۹ عنوان اصلی طبقه‌بندی شده‌اند: اخلاق تجارت اسلامی، بازاریابی اسلامی، اصول مدیریت اسلامی، اخلاق کار، توسعه سرمایه انسانی، مدیریت ریسک، معنویت و تجارت، حمایت از مصرف‌کننده مسلمان (گواهی حلال) و دانش سازمانی اسلامی. این عناوین از تحلیل ۱۴۲ مفهوم کلیدی مستخرج از این مطالعات به دست آمده است. از منظر جغرافیایی، کشورهایمانند اندونزی، مالزی، آمریکا و انگلستان پیشگامان تولید دانش در این حوزه هستند. اندونزی در موضوعات نوظهوری همچون رهبری اسلامی و اخلاق محیط کار اسلامی فعال بوده، و مالزی به‌ویژه در مدیریت مالی اسلامی پیشتاز است. آمریکا نیز با تعداد زیاد نشریات و نویسندگان در این حوزه، جایگاه مهمی دارد. بررسی شبکه‌های پژوهشی نشان داد که مالزی و اندونزی بیشترین تعامل علمی را با سایر کشورها دارند؛ درحالی‌که کشورهای چون ایران، آلمان و چین ارتباطات بین‌المللی محدودی در این حوزه دارند. مصر، پاکستان و ایران از پیشگامان قدیمی و اندونزی و هند از فعالان جدید این حوزه هستند. روش‌های مورد استفاده در این دامنه عمدتاً کیفی بوده و ابزارهایی چون مصاحبه و پرسشنامه بیشتر به کار رفته‌اند. همچنین ۱۴ نویسنده برتر این حوزه معرفی شده‌اند که در صدر آنها محمد کبیر حسن با ۳۴ مقاله در زمینه مدیریت مالی اسلامی قرار دارد. سال ۲۰۲۲ با انتشار ۴۴۳ مقاله در ۷۵ نشریه علمی، به عنوان پربرترین سال در تاریخ مطالعات این حوزه شناخته شد.

بحث و نتیجه‌گیری: پژوهش در زمینه تأثیر اسلام بر مدیریت چیز جدیدی نیست. براساس داده‌های جمع‌آوری شده، این مطالعات قبل از سال ۱۹۷۰ شروع شده و تا سال ۲۰۲۳ ادامه داشته است. این پژوهش روشن کرد که آموزه‌های اسلامی نقش مهم و تأثیرگذاری در مدیریت جهانی ایفا کرده و می‌توانند به شیوه‌ای مؤثر در ارتقای عملکرد سازمان‌ها به کار گرفته شوند. آموزه‌های اسلامی مرتبط با مدیریت، از منطقی قابل‌اتکا برخوردار بوده و ارتباط نزدیکی با علم مدیریت و طبیعت انسانی دارند. به این ترتیب، این آموزه‌ها می‌توانند بدون توجه به جهت‌گیری مذهبی سازمان‌ها، در حوزه‌های مختلف تجارت و مدیریت مفید واقع شوند. همچنین، روشن کرد اصول مادی گرایانه مدیریت غربی نیز می‌تواند با اندیشه اسلامی ادغام شود و ابعاد جامعی به دانش مدیریت بیفزاید؛ زیرا اصول مدیریت اسلامی افزون بر منافع مادی، بُعد معنوی را نیز دربرمی‌گیرد. برای مثال، این دیدگاه معنوی، انگیزش اسلامی را جامع‌تر از مفاهیم انگیزشی مکاتب غربی مانند مزلو، مک‌کلند و فروید نشان می‌دهد که عمدتاً بر جنبه مادی تأکید دارند. همچنین، روابط استخدامی در مدیریت اسلامی، با افزودن بُعد مذهبی، فراتر از قراردادهای رسمی و روان‌شناختی قرار می‌گیرند. همچنین، به نظر می‌رسد که پژوهشگران بسیاری می‌کوشند تا میزان کاربرد شیوه‌های مدیریت اسلامی در سازمان‌ها را در سراسر جهان بیابند. یک روند نوظهور در دهه دوم قرن بیستم مشاهده شده است که به‌طور تجربی اثربخشی آموزه‌های اسلامی مربوط به مدیریت در سازمان‌ها را ثابت می‌کند. فرضیه‌ای مبنی بر اینکه آموزه‌های اسلامی بدون توجه به جهت‌گیری مذهبی سازمان در تجارت مفید هستند، زمینه وسیع‌تری را برای پژوهش فراهم می‌کند و نتیجه آن به دانش موجود در مورد مدیریت کمک بیشتری می‌کند. داده‌های به‌دست‌آمده اهمیت ادغام اصول و ارزش‌های اسلامی در شیوه‌های مدیریتی و سازمانی را برجسته کرده و نشان می‌دهند که همسویی این شیوه‌ها با آموزه‌های اسلامی می‌تواند تأثیر مثبتی بر مدیریت داشته باشد. این پژوهش، بستر مناسبی برای پژوهش‌های عمیق‌تر در این حوزه فراهم نموده است. در نهایت، این پژوهش روند رو به رشد مطالعات مدیریت اسلامی را آشکار و بر ضرورت انجام مطالعات نظام‌مند در این حوزه تأکید می‌کند.

تعارض منافع: در این پژوهش تعارض منافع وجود ندارد.

واژگان کلیدی: اسلام، مدیریت، مدیریت اسلامی، مرور نظام‌مند، پهنه‌کاوی.

استناد: رضا نیکبخت، حسن عابدی جعفری، عبدالله توکلی (۱۴۰۴)، «بازخوانی مطالعات ناظر بر تأثیر «اسلام» بر «مدیریت» در سطح بین‌المللی»،

مجله روش‌شناسی علوم انسانی، ۳۱ (۱۲۲): ۲۷-۵۳.

۱. مقدمه

اسلام دینی فراگیر است که تمام جنبه‌های فعالیت‌های انسانی را پوشش می‌دهد و مفاهیم اجتماعی ارزشمندی برای زندگی اجتماعی او به وجود می‌آورد (همبلی و همکاران، ۲۰۲۲^۱). اسلام دینی نیست که فقط بر زندگی شخصی افراد تمرکز داشته باشد؛ بلکه تعامل و فعالیت‌های انسان در زندگی روزمره را نیز شامل شده و راهنمایی می‌کند (غنی و آپریانتورو، ۲۰۲۳^۲)؛ ازسوی دیگر، مدیریت کردن زندگی دنیایی (همچنین زندگی آخرتی) بسیار حیاتی است. هر زمان که انسانی وجود داشته، مدیریت زندگی هم وجود داشته است. به همین دلیل، تاریخچه مدیریت با تاریخچه زندگی بشر هماهنگ است. پس می‌توان گفت: اصول مدیریت چه به‌طور مستقیم و چه غیرمستقیم از زندگی اجتماعی انسان قابل تفکیک نیستند (آرویا، ۲۰۲۰^۳).

به‌طورمسلّم، برای مسلمانان، مدیریت زندگی چیز جدیدی نیست؛ زیرا اسلام به پیروان خود می‌آموزد که همه چیز را مدیریت کنند. حتی دستور نماز برای مسلمانان یک عامل سازمان‌دهی زندگی روزمره است. چه برسد باقی دستوراتی که انجام آنها نیاز به مدیریت زندگی دارند (زین و زکریا، ۲۰۲۲^۴). درست است که این دستورات و احکام برای حوزه دین‌داری است؛ اما می‌توان مفاهیم، ارزش‌ها و اصول اسلامی را در مدیریت کسب‌وکار و سازمان نیز به کار برد (آپریانتورو و سوسانتو، ۲۰۲۴^۵).

به همین دلیل، مدیریت اسلامی می‌تواند فعالیت‌های روزمره جامعه را سازمان‌دهی کرده و مبنایی برای انسجام بیشتر جامعه شود. مدیریت اسلامی اخلاق اجتماعی را سامان‌دهی می‌کند. یکی از شئون جامعه امروزی سازمان است. مدیریت اسلامی نسبت به اتفاقاتی که در محیط سازمان رخ می‌دهد، حساسیت بالایی دارد و پیش‌بینی می‌شود با به‌کارگیری آن، به‌طور قابل‌توجهی، فساد در سازمان کاهش یابد (کواسنیسکا و همکاران، ۲۰۲۳^۶). مدیریت اسلامی می‌تواند براساس آموزه‌های اسلامی برای دستیابی به اهداف، کارکردهای خاصی ارائه نماید (سلواراجاه و همکاران، ۲۰۱۸^۷).

مدیریت اسلامی از چندین جنبه کلیدی با مدیریت مرسوم متفاوت است. مدیریت اسلامی بر ارزش‌های اخلاقی اسلامی، هدف‌گذاری متعادل در جنبه‌های مادی و معنوی و تصمیم‌گیری منصفانه، که بر مبنای شریعت انجام شود، متمرکز است؛ درحالی‌که مدیریت مرسوم بیشتر بر بازدهی مالی، تصمیم‌گیری سلسله‌مراتبی و استراتژی‌های مادی تمرکز دارد. همچنین، مدیریت اسلامی بر رهبری مبتنی بر اخلاق، مسئولیت اجتماعی شرکتی و تفکر بلندمدت تأکید دارد؛ درحالی‌که مدیریت مرسوم اغلب بر توسعه فنی و نتایج کوتاه‌مدت تأکید دارد. البته برخی سازمان‌ها می‌کوشند اصول مدیریت اسلامی را با شیوه‌های مدیریت مرسوم با توجه به ارزش‌های خود تلفیق نمایند (شهاب و همکاران، ۲۰۲۲^۸).

اما مدیریت اسلامی باوجود پیشینه‌ای معتبر و تأثیرات عمیق بر رهبران، مدیران، محققان و همچنین عملکردی که در بسیاری از موارد برتری قابل‌توجهی نسبت به رویکردهای معاصر نشان داده است (جانبون، ۲۰۰۵^۹)، همچنان در معرض تردید قرار دارد. یکی از دلایل اصلی این چالش، پراکندگی مطالعات این حوزه و عدم تجمیع آن تحت یک چهارچوب منسجم (پارادایم اسلامی) است.

اگر این ادعا را بپذیریم که نظریه‌های سازمانی بر ریشه‌های فلسفی مشترکی بنا شده‌اند (موضوعی که در آثار «ماری جو هج» در کتاب «نظریه سازمان: مدرن، نمادین - تفسیری و پست‌مدرن» و همچنین «ریچارد اسکات» در کتاب «سازمان‌ها: سیستم‌های عقلایی، طبیعی و باز» مطرح شده است) در نتیجه فلسفه اسلامی نیز می‌تواند به‌عنوان پایه‌ای نظری برای مدیریت اسلامی پذیرفته شود. فلسفه اسلامی می‌تواند بدیلی برای دیگر فلسفه‌های تأثیرگذار بر مدیریت باشد. پس از پذیرش این پیش‌فرض است که می‌توان شاهد ادبیات گسترده و

1. Hambali and etl.
2. Ghani & Aprianoro
3. Arviah
4. Zain & Zakaria
5. Aprianoro & Susanto
6. Kvasnytska and etl.
7. Selvarajah
8. Shahab
9. Jabnoun

توسعه‌یافته مدیریت اسلامی و تأثیرات آن در عرصه این دانش بود.

با معرفی و تحلیل نظریات مدیریت اسلامی در سطح بین‌المللی و ارائه پژوهش‌های نظری و کاربردی در سطح بین‌المللی، می‌توان زمینه را برای بسط نظری و کاربردی پژوهش‌های مدیریت اسلامی فراهم کرد تا این حوزه از مرحله ذهنی (مکتب) به مرحله عینی (علم) ارتقا یابد (حسینی مشهدی و حسین‌زاده، ۱۳۹۵).

۲. ضرورت شناسایی جایگاه مدیریت اسلامی در ادبیات علمی بین‌المللی

در سال‌های پس از انقلاب اسلامی، اندیشمندان حوزه مدیریت اسلامی در زبان فارسی به گسترش پژوهش‌های مدیریت اسلامی پرداخته‌اند؛ اما پرسش‌هایی اساسی همچنان بی‌پاسخ مانده است: دانش مدیریت در سطح بین‌المللی، چه مقدار از پژوهش‌های اسلامی را به خود اختصاص داده است؟ این تخصیص به‌صورت کمی و کیفی به چه میزان بوده است؟ آیا توانسته است گفتمان تازه‌ای در این زمینه خلق نماید؟ ادبیات موجود در دانش مدیریت تا چه میزان از اندیشه اسلامی بهره برده و آیا پیشرفت گفتمان مدیریت اسلامی در این عرصه قابل قبول است؟ بررسی و اکتشاف ادبیات غنی و معتبری که قادر به پاسخگویی به این سؤالات باشد، گامی ضروری برای آگاهی بخشی به پژوهشگران مدیریت اسلامی از میزان پیشرفت این گفتمان در سطح بین‌المللی است. همچنین، از پراکندگی مفاهیم در این حوزه جلوگیری می‌نماید. مدیریت اسلامی، با وجود برخورداری از پشتوانه غنی علمی و شواهد پژوهشی گسترده (به‌عنوان مثال: تعداد ۳۷۲۲ داده علمی مرتبط با مدیریت اسلامی در پایگاه علمی اسکاپوس موجود است)، نیازمند ارائه چهارچوبی مبتنی بر پژوهش‌های نظام‌مند است.

این پژوهش، که پیش‌نیازی برای تحقیقات معتبر آینده در این زمینه به‌شمار می‌رود، هدف خود را شناسایی عناوین اصلی، روشن‌سازی مفاهیم کلیدی، معرفی روش‌های به‌کارگرفته‌شده در مطالعات مرتبط (برگرفته‌شده از: موون و همکاران، ۲۰۱۸)^۱، و همچنین، ارائه و تحلیلی از کشورهای پیشرو و نویسندگان برتر این حوزه قرار داده است. امید است از این طریق بتوان مدیریت اسلامی را به‌عنوان یک حوزه علمی منسجم و اثربخش به جامعه علمی بین‌المللی معرفی کرد.

درحالی‌که اندیشمندان مدیریت در زبان فارسی ادبیات غنی و ارزشمندی درخصوص رابطه دین و مدیریت در ادیان گوناگون تولید و عرضه کرده‌اند (برای مثال: عابدی جعفری، نوه ابراهیم و پیرملکی، ۱۳۹۷)، هنوز رابطه مدیریت و اسلام در چهارچوبی نظام‌مند بررسی کافی نشده است. شایسته است پژوهشی علمی، این رابطه را از طریق مطالعات مدیریت در سطح بین‌المللی تحلیل کند. سؤال اصلی که این پژوهش را هدایت می‌کند، عبارت است از: بازخوانی مطالعات ناظر بر تأثیر «اسلام» بر «مدیریت» در سطح بین‌المللی چه نتایجی را دربردارد؟ فرایند طراحی این سؤال و تثبیت آن از طریق مطالعه دقیق پیشینه پژوهش، مشورت با خبرگان و استفاده از دانش موجود در حوزه مدیریت اسلامی در سطح بین‌المللی انجام شده است. واژگان کلیدی این پژوهش اسلام، مدیریت، مدیریت اسلامی در سطح بین‌المللی، مرور نظام‌مند و پهنه‌کاوی است.

۳. مبانی نظری و ادبیات پژوهش

مفهوم مدیریت، در اصل، بر بهبود عملکرد سازمان با هدف دستیابی به مزیت رقابتی متمرکز است و این مفهوم در طی قرن اخیر دچار تکامل و بلوغ شده است. انسان‌ها در زندگی روزمره از اصول مدیریت، به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم بهره‌برده‌اند و این اصول از زندگی ایشان جدایی‌ناپذیر است (آرویا، ۲۰۲۰). هرچند اصول رفتار انسانی جهان‌شمول به نظر می‌رسند، اما پذیرش و کاربرد این اصول در سازمان‌ها به میزان قابل توجهی تحت تأثیر مذهب، فرهنگ، و سنت‌های بومی قرار دارد. دین نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌دهی به رفتارهای فردی، هم در زندگی اجتماعی و هم در محیط‌های کاری، ایفا می‌کند (رازیمی و همکاران، ۲۰۱۴)^۲.

1. Munn and etl.

2. Razimi and etl.

رویکرد غربی مدیریت به دلیل تمرکز محدود بر خروجی‌های مادی سازمان و سود مالی مورد انتقاد قرار گرفته است (جانبون، ۲۰۰۵). در این راستا، پراژوگو و مک درموت^۱ (۲۰۱۱) تأثیر ارزش‌های فرهنگی بر عملکرد سازمانی را از سه منظر کیفیت محصول، نوآوری محصول و نوآوری فرآیند تحلیل کرده‌اند. در این مطالعات، چهارچوب‌های مختلفی نظیر ابعاد فرهنگی هافستد، چهارچوب ارزش رقابتی و نمایه فرهنگ سازمانی به کار رفته است (بیرد و همکاران، ۲۰۱۱)^۲. در مقابل، برخی محققان نظیر البری^۳ (۲۰۰۵) و محد مختار و همکاران^۴ (۲۰۱۱) به طور مداوم مدیریت را از دیدگاه اسلامی بررسی کرده‌اند. وجه اشتراک این مطالعات، ارائه فهرستی از ارزش‌های مرتبط با عملکرد مدیریت مبتنی بر آیات قرآن و روایات نبوی است.

سازمان‌های تجاری، با تمرکز بیش از حد بر منافع کوتاه‌مدت و سودآوری، اغلب اهمیت پایداری به اصول بنیادین دینی و اخلاقی را نادیده می‌گیرند. این در حالی است که پیروی از این اصول نه تنها از منظر دینی و اجتماعی، بلکه از نظر بلندمدت نیز ضروری است. مدیریت مبتنی بر اصول اسلامی افزون بر ایجاد هم‌افزایی، منافع تمام ذی‌نفعان را مدنظر قرار می‌دهد. این نوع مدیریت با تأکید بیشتر بر انگیزش و الهام‌بخشی کارکنان و توجه به مسئولیت‌های اجتماعی و توجه به کنترل، اهمیت فزاینده‌ای در محیط‌های تجاری یافته است (علی، ۲۰۰۹^۵؛ سفیان و همکاران، ۲۰۲۲^۶).

تا همین اواخر، بررسی ارتباط میان باورهای مذهبی، شیوه‌های مدیریت و نتایج سازمانی در پژوهش‌های علمی به طور چشمگیری مورد غفلت قرار گرفته بود. این در حالی است که بیش از ۸۰ درصد از جمعیت جهان تأیید می‌کنند که مذهب بخش مهمی از زندگی روزمره آنها را تشکیل می‌دهد (سدیکیدس، ۲۰۱۰^۷). با وجود این واقعیت، بسیاری از تحقیقات حوزه مدیریت و کسب‌وکار، سازمان‌ها را به عنوان فضایی «بی‌طرف از مذهب» تلقی کرده‌اند. چنین نگرشی باعث شده است که رابطه میان دین و باورهای مذهبی با شیوه‌های مدیریتی و نتایج سازمانی کمتر مطالعه شود. همچنین، این رویکرد شکاکانه ممکن است ناشی از پیچیدگی‌های تأثیر دین بر رفتار کارکنان در محیط‌های کاری باشد.

به عنوان نمونه، ماتیاسک و گروزینگر^۸ (۲۰۱۰) اشاره می‌کنند که با در نظر گرفتن سازمان به عنوان یک «حوزه بی‌طرف»، انتظار می‌رود کارکنان باورهای مذهبی خود را در بدو ورود به محیط کار یا حداقل در حین فعالیت‌های سازمانی کنار بگذارند. از سوی دیگر، محققانی که به بررسی مدیریت در فرهنگ‌های مختلف پرداخته‌اند، اغلب دین را به عنوان بخشی از فرهنگ ملی در نظر گرفته‌اند که می‌تواند رفتار سازمانی را تحت تأثیر قرار دهد (هافستد، ۱۹۹۷^۹). این رویکرد باعث کاهش تمرکز بر نقش دین به عنوان یک عامل مستقل در ادبیات مدیریت بین‌فرهنگی شده است. به عنوان مثال، تحقیقات متعددی به بررسی تأثیر مناسب و آیین‌های سازمانی در ژاپن پرداخته‌اند؛ اما مطالعات اندکی به تأثیر مناسب مذهبی، مانند نماز گروهی، بر نتایج سازمانی توجه کرده‌اند.

با این حال، در پی آنچه «بیداری دینی» نامیده می‌شود، نقش دین و دینداری به تدریج در پژوهش‌های مدیریت و سازمانی برجسته شده است. افزایش علاقه محققان به بررسی تأثیر دین بر مدیریت بازتابی از شواهدی است که نشان می‌دهند باورها و ارزش‌های مذهبی تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم مهمی بر رفتارهای شغلی، از جمله رضایت شغلی، سبک‌ها و اثربخشی رهبری، رفتارهای اخلاقی در محیط کار و همچنین شیوه‌های قانونی مرتبط با تنوع مذهبی در محیط کار دارند (آروبا، ۲۰۲۰؛ ویور و اگل، ۲۰۰۲^{۱۰}).

همچنین، این افزایش علاقه در رشد تعداد مقالات منتشر شده در این حوزه، هم در رسانه‌های دانشگاهی (مانند گارسیا - زامور، ۲۰۲۰^{۱۱})

1. Prajogo & McDermott
2. Baird and etl.
3. Al-Buraey
4. Mohd Mokhtar
5. Ali
6. Sofyan and etl.
7. Sedikides
8. Matiaske and Gro'zinger
9. Hofstede
10. Weaver and Agle
11. Garcia-Zamor

۲۰۰۳) و هم در رسانه‌های تجاری (سیموندز، ۲۰۰۵) منعکس شده است. افزون‌براین، نشانه‌های دیگری از حمایت نهادی از این حوزه در قالب تأسیس مجلات علمی جدید، انتشار شماره‌های ویژه، و تشکیل گروه‌های علاقه‌مند در جوامع دانشگاهی مشاهده می‌شود. برای پاسخ به این علاقه فزاینده، **مجلات**ی مانند مدیریت، معنویت و دین با تمرکز ویژه بر نقش دین و معنویت در مدیریت و سازمان‌دهی راه‌اندازی شده‌اند. همچنین، بسیاری از مجلات علمی در **شماره‌های ویژه** خود به موضوع دینداری در سازمان‌ها پرداخته‌اند (مانند ماتیا اسک و گروزینگر، ۲۰۱۰؛ سدیکیدس، ۲۰۱۰). به‌علاوه، تشکیل **گروه‌های ذی‌نفعی** با عنوان «مدیریت، معنویت و دین» در آکادمی مدیریت، نمونه دیگری از به‌رسمیت‌شناختن این حوزه است. این گروه که تا تاریخ ۲ ژانویه ۲۰۲۵ بیش از ۵۳۳ عضو فعال دارد، با هدف بررسی رابطه میان دین، معنویت و مدیریت در سازمان‌ها فعالیت می‌کند و موضوعاتی مانند کاربرد دین در محیط کار، مدیریت، رهبری و سازمان‌دهی را پوشش می‌دهد.

دانشمندان اذعان دارند که **مفاهیم مدیریتی** متعددی در منابع اولیه اسلام یافت می‌شود (البری، ۲۰۰۵؛ اسماعیل، ۲۰۱۰). شواهد قرآنی و روایات متعدد، کیفیت و مسئولیت‌پذیری را به‌عنوان اصول مدیریتی برجسته کرده‌اند. این دیدگاه توسط محققانی نظیر حموده^۳ (۲۰۱۲) نیز بیان شده است. تحقیقات متعددی بر روی **مدیران و کارکنان** مسلمان نشان داده‌اند که شیوه‌های مدیریتی این افراد به‌شدت تحت تأثیر اعتقادات و دستورات مذهبی آنها قرار دارد (علی، ۲۰۰۹؛ راندر و فراماوی، ۲۰۱۷).

برخلاف ماتریالیسم غربی، **اسلام دیدگاهی دو بُعدی** از وجود انسان ارائه می‌دهد که زندگی دنیوی و اخروی را به‌صورت تفکیک‌ناپذیر می‌بیند. از این منظر، موفقیت در زندگی اخروی نتیجه مستقیم عملکرد در زندگی دنیوی است. اسلام کار و تجارت را به‌عنوان فعالیت‌هایی ارزشمند و شایسته تجلیل می‌کند؛ درحالی‌که در برخی باورهای قدیمی یونانی و یهودی، این فعالیت‌ها به‌عنوان اعمالی پست و گناه‌آلود تلقی می‌شدند. اسلام دینی نیست که فقط بر زندگی شخصی افراد تمرکز دارد؛ بلکه تعامل و فعالیت‌های انسانی در زندگی روزمره را نیز شامل می‌شود و هدایت می‌کند (غنی و آپریان‌تورو، ۲۰۲۳).

اسلام جامعه‌ای مبتنی بر برابری، توکل به خدا، و مسئولیت‌پذیری را ترویج می‌کند. از دیگر **آموزه‌های اجتماعی اسلام** می‌توان به مراقبت از فقرا و نیازمندان، احترام به سالمندان، تأکید بر خانواده‌مداری، و اجتناب از جبرگرایی همراه با پذیرش مسئولیت اعمال اشاره کرد. ارزش‌های کلیدی شامل نجابت، صبر، انضباط، پاکیزگی، اخلاص، وفاداری، صداقت، و اعتدال هستند (طیب، ۱۹۹۷). همچنین، اسلام بر ارزش **خانواده** تأکید دارد و مسائلی نظیر ازدواج، داشتن فرزندان، احترام به والدین، و مراقبت از خویشاوندان را از اصول اساسی خود می‌داند (برانین، ۲۰۰۴).

اسلام **رهنمودهای جامعی** در رابطه با رفتارهای انسانی و سازمانی ارائه می‌دهد. این آموزه‌ها بر ایجاد جامعه‌ای عادلانه، تجارت شفاف و جوانمردانه، و تأکید بر مفاهیمی همچون ثواب در زندگی اخروی تأکید دارند که به موفقیت فردی و اجتماعی بعدی می‌بخشند. اسلام بسیاری از عناصر مشترک با مسیحیت و یهودیت را دربردارد و درعین‌حال، **دیدگاه‌های منحصر به فردی** ارائه می‌دهد. از جمله این دیدگاه‌ها می‌توان به تلقی کار به‌عنوان عبادت، کمال در کار به‌عنوان یک وظیفه دینی، مشروط کردن رفاه جامعه به تجارت، و ایجاد تعادل بین کار و زندگی اشاره کرد (علی، ۲۰۰۹).

آموزه‌های اسلامی دارای گستره‌ای جهانی هستند؛ زیرا مسلمانان در بسیاری از کشورها، فراتر از مرزهای کشورهای اسلامی، زندگی و کار می‌کنند. تحقیقات نشان می‌دهد که تفاوت‌چندانی بین رفتارهای کاری اسلامی و رفتارهای کاری پذیرفته‌شده در سایر فرهنگ‌ها وجود ندارد (سرور و ابوگر، ۲۰۱۳). حتی در فرهنگ‌های سازمانی غیرمسلمان، ارزش‌های اخلاقی مشابهی مشاهده می‌شود که به‌طور گسترده

1. Symonds
2. Ismail
3. Hammoudeh
4. Randeree and Faramawy
5. Tayeb
6. Branine
7. Sarwar & Abugre

در آموزه‌های اسلامی نیز ترویج می‌شود.

اسلام به‌عنوان یک نظام جامع و فراگیر، راهنمایی‌هایی برای تمامی ابعاد زندگی انسان ارائه می‌دهد که شامل جنبه‌های جسمی، اجتماعی، فکری و معنوی است (هاشم،^۱ ۲۰۰۹، ۲۰۱۲). این دین، افزون‌بر تأکید بر جنبه‌های معنوی که در سایر ادیان نیز مطرح است، به تمام جزئیات زندگی انسان توجه دارد (رازیمی و همکاران، ۲۰۱۴). باوجوداین، حسین^۲ (۲۰۰۷) اشاره می‌کند که مسلمانان به‌طورکلی درک عمیقی از آموزه‌های دینی خود کسب نمی‌کنند. تلاوت قرآن کریم عمدتاً بدون فهم معانی و ماهیت آن صورت می‌گیرد، که این امر به موانعی در فرآیند فهم و توسعه دیدگاه‌های عمیق‌تر منجر می‌شود. در نتیجه، افراد با اصول اولیه آشنا هستند؛ اما در مرحله کاربرد عملی دچار چالش می‌شوند.

در اسلام، دو منبع اصلی به‌عنوان مرجع هدایت انسان شناخته می‌شود: قرآن که کلمات خداوند است و سنت یا روایات پیامبر ﷺ و اهل بیت ایشان علیهم‌السلام که اعمال، گفتار و تأییدات پیامبر و ائمه را دربردارد. این دو منبع، نظامی جامع از ارزش‌ها و اخلاقیات ارائه می‌دهند که می‌توانند تمام جنبه‌های زندگی بشر را دربرگیرند (یعقوب،^۳ ۱۹۷۸؛ کتانی،^۴ ۱۹۸۴). ارزش‌ها و اخلاق اسلامی که غالباً به‌صورت مترادف به کار می‌روند، در حوزه مدیریت نیز به‌صورت کاربردی مورد توجه قرار گرفته‌اند. الحبشی و غزالی^۵ (۱۹۹۴) ارزش‌ها را به‌عنوان باورهای مثبت یا منفی جامعه معرفی کرده و نظام ارزشی اسلامی را مبتنی بر وحی الهی و نظام اعتقادی توحید می‌دانند.

حسن^۶ (۲۰۰۵) ارزش‌ها را به‌عنوان «دستگاه ناوبری» معرفی می‌کند که احساسات و اعمال انسان را هدایت می‌کنند. این نقش توسط قمیحه^۷ (۱۹۹۶) بیان شده بود که نظام ارزشی اسلامی مجموعه‌ای از اخلاق است که به سعادت فرد، خانواده و جامعه منجر می‌شود. در مدیریت نیز ارزش‌ها و اخلاق به‌عنوان عناصر اصلی موفقیت فرآیند مدیریتی شناخته شده‌اند. شوریه و همکاران^۸ (۲۰۰۹) توضیح می‌دهند که ارزش‌های اسلامی نه تنها به نتایج ملموس مانند بهره‌وری و کیفیت توجه دارند، بلکه نیات ناملموس و معنوی را نیز در نظر می‌گیرند و به‌صورت غیر مستقیم هم در رفتار تأثیرگذارند (برای مثال نماز موجب مدیریت زمان می‌شود). این ارزش‌ها، براساس ایمان و یگانگی خداوند، محیط کاری مساعدی برای اثربخشی مدیریت ایجاد می‌کنند (زین و زکریا، ۲۰۲۲).

در اسلام کار باید مطابق با شرع (اصول اسلامی) باشد: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! از خدا اطاعت کنید و از رسول و اولیای امر خود اطاعت کنید. پس اگر در چیزی نزاع کردید، اگر به خدا و روز بازپسین ایمان دارید، آن را به خدا و رسول بازگردانید. این برای تعیین نهایی بهتر و مناسب‌تر است» (نساء، ۵۹). در این صورت کار، عبادت هم محسوب می‌شود. در اسلام، کار به‌عنوان وسیله‌ای برای رشد فردی و اجتماعی و نه هدف نهایی در نظر گرفته می‌شود. فداکاری در کار، خلاقیت، عدالت، سخاوت، و شفافیت از جمله فضیلت‌های مورد تأکید در این نظام ارزشی هستند. هاشم (۲۰۱۲) اصول اخلاق تجاری اسلامی را شامل امانت‌داری، کسب درآمد حلال، مدیریت معقول منابع مالی، پرداخت زکات برای کمک به نیازمندان، صداقت در معاملات، وفای به عهد، رفتار مناسب با کارکنان، و احترام متقابل در روابط تجاری دانسته است.

رهنمودهای اسلامی در حوزه تجارت به اصول سرمایه‌داری نزدیک است؛ با این تفاوت که جنبه‌های منفی آن را حذف و جنبه‌های مثبت را تقویت می‌کند. طیب (۱۹۹۷) می‌نویسد اسلام نقش دولت را به امور خارج از کنترل بازار محدود می‌کند، مانند هدایت کلی اقتصاد و نظارت بر انحصارات طبیعی. درعین حال، اصولی همچون ممنوعیت ربا، که اساس سرمایه‌داری را به چالش می‌کشد، و توجه به عدالت اجتماعی که جنبه‌های برابری طلبانه‌ای مشابه سوسیالیسم دارد، در اقتصاد اسلامی جایگاهی ویژه دارند.

در دهه‌های اخیر، توجه کشورهای غربی به اسلام و جهان اسلام افزایش یافته و علاقه به فرآیندهای تجاری و مدیریتی در کشورهای

1. Hashim

2. Hussain

3. Yaakub

4. Kettani

5. Alhabshi & Ghazali

6. Hassan

7. Qamihah

8. Shuriye and etl.

اسلامی، با در نظر گرفتن زمینه‌های مذهبی، سیاسی و فرهنگی آنها، دوباره مورد توجه قرار گرفته است. باوجوداین، بیشترین تمرکز بر اقتصاد و بانکداری اسلامی بوده است. طی دو دهه گذشته، حوزه‌ای نوین تحت عنوان **مدیریت از دیدگاه اسلامی** شکل گرفته است که به بررسی نقش اسلام در ابعاد مختلف مدیریت شامل برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی، رهبری، و کنترل پرداخته است. مدیریت اسلامی سیستمی است که برای هر کسی که نمی‌داند چه دینی دارد، بسیار باز و دوستانه است و این سیستم را به یک معیار یا مرجع تبدیل می‌کند. (سلواراجاه و همکاران، ۲۰۱۸)

«**مدیریت اسلامی**» فرآیند استفاده مؤثر و مسئولانه از منابع برای دستیابی به اهدافی است که سازمان براساس آموزه‌های استاندارد اسلامی تعیین کرده است (فیصل، ۲۰۲۱).^۱ همچنین، علی (۲۰۱۰) به تبیین دیدگاه اسلامی در موضوعاتی مانند اخلاق کاری، رفتار گروهی، سبک‌های تصمیم‌گیری، رهبری، و فرآیندهای مدیریت منابع انسانی پرداخته است. موضوعاتی همچون حل تعارض و رهبری نیز به‌طور گسترده در این حوزه بررسی شده‌اند و پژوهشگران اذعان داشته‌اند که مدیریت اسلامی به‌طور قابل‌توجهی، خطرات در فعالیت‌های مرتبط با مسائل مالی را کاهش می‌دهد (کواسنیتسکا و همکاران، ۲۰۲۳).

مولا امیرالمومنین (علیه السلام) در زمینه **ارزش مدیریت** چنین بیان کرده‌اند: «من بیم آن دارم که نابخردان و نابکاران زمام امور این ملت را به دست آرند و مال خدا را دست به دست گردانند و بندگان او را بردگان خود گیرند و با صالحان به دشمنی برخیزند و فاسقان را حزب خود قرار دهند» (نهج البلاغه، نامه ۶۲). در مجموع، مطالعات معاصر **مدیریت اسلامی** تأکید دارند که ارزش‌ها و اخلاق اسلامی نه تنها به تعالی فردی و اجتماعی کمک می‌کنند، بلکه می‌توانند نقش کلیدی در موفقیت فرآیندهای مدیریتی ایفا کنند. به همین دلیل، بسیاری از سازمان‌ها می‌کوشند اصول مدیریت اسلامی را با شیوه‌های مرسوم مدیریتی با توجه به ارزش‌هایشان ادغام کنند (شهاب و همکاران، ۲۰۲۲).

همچنین، با توجه به تفاوت‌های فرهنگی و نهادی بین کشورهای اسلامی و غربی، برخی محققان **قابلیت انتقال و کاربرد** شیوه‌های مدیریت غربی را در محیط‌های اسلامی بررسی کرده‌اند. البته مطالعات جدید، چه در کشورهای اسلامی و چه در کشورهای غیر اسلامی، به نقش زنان در مدیریت نیز پرداخته‌اند. به‌طورکلی، پژوهش‌های مرتبط با اسلام و مدیریت را می‌توان به دو حوزه اصلی دسته‌بندی کرد:

۱. توصیف سبک‌های تصمیم‌گیری در اسلام: این حوزه بر اصل «مشورت» (شورا) و ارزش‌های کلیدی اسلامی نظیر صداقت (صدق)، اعتماد (امانت)، عدالت و انصاف (عدل)، کار گروهی و همکاری (تعاون)، و تعهد به کمال و جود (اخلاص) تأکید دارد.

۲. بررسی شکاف میان ارزش‌های هنجاری اسلامی و واقعیت‌های محیط کار در کشورهای اسلامی: این حوزه موضوعاتی از قبیل مدیریت استبدادی و خویشاوندگرایی در استخدام و جبران خسارت را مطرح می‌کند، که با اصول اسلامی شورا و برابری سازگاری ندارند. البته ادبیات مدیریت در زمینه شکاف میان نظریه مدیریت اسلامی و شیوه‌های مدیریت رایج در کشورهای اسلامی کاستی‌هایی دارد (رازیمی و همکاران، ۲۰۱۴) و ارزیابی دقیق یافته‌های تحقیقات موجود در این زمینه اهمیت بسیار دارد (مدحوسین و همکاران، ۲۰۲۳). این شکاف نشان‌دهنده ضرورت پژوهش‌های بیشتر برای تقویت ارتباط بین آموزه‌های اسلامی و کاربرد عملی آنها در محیط‌های کاری است. این راه را برای تحقیقات بیشتر باز می‌کند و به سیاست‌گذاران در زمینه‌هایی کمک می‌کند که نیاز به توسعه بیشتر دارند (کزک، ۲۰۲۳؛ آپریان‌تورو و سوسانتو، ۲۰۲۴).

۴. روش‌شناسی

در پژوهش‌های مروری، شناسایی پرسشی اهمیت دارد که به وضوح قابلیت پاسخ‌گویی داشته باشد و در چهارچوب ادبیات علمی موجود جایگاه منطقی داشته و ضرورت بررسی آن توجیه‌پذیر باشد (برینر و والشی، ۲۰۱۴).^۳ آیا اسلام بر مدیریت اثرگذار است؟ منظور از مدیریت چیست؟ عناوین اصلی مدیریت چیست؟ عوامل مؤثر بر مدیریت چه چیزهایی می‌تواند باشد؟ آیا اسلام می‌تواند بر آن اثرگذار باشد؟ حیطه‌های اثرگذاری اسلام بر مدیریت در چه زمینه‌هایی است؟ اسلام چیست؟ اسلام چه هست و چه نیست؟ و از این دست

1. Faisal

2. Kazak

3. BRINER & WALSH

سوالات مرحله‌ای است که برای تثبیت سؤال در این پژوهش سپری شده است.

گام بعدی، انتخاب روشی است که بتواند با بیشترین دقت به سؤال پاسخ دهد. روش پژوهش به‌عنوان ستون فقرات تحقیق، پیش از ارزیابی محتوایی یافته‌ها، تحلیل و بررسی می‌شود. اعتبار روش، به‌ویژه در علوم انسانی، عامل مؤثری در تضمین کیفیت و ارزش علمی یافته‌ها به‌شمار می‌رود. این پژوهش از روش مرور نظام‌مند برای گردآوری و تحلیل داده‌ها بهره می‌برد. پژوهشگران می‌کوشند از دستورالعمل‌های رسمی تعریف‌شده برای انجام پژوهش‌ها استفاده کنند (توماس و همکاران، ۲۰۲۲). زمانی که روش‌های مختلفی برای پاسخ به یک سؤال پژوهشی به کار گرفته می‌شود، ممکن است نتایج متفاوتی حاصل شود. این تفاوت‌ها به‌دلیل عدم استفاده از مسیرهای یکپارچه در فرآیند پژوهش است، که باعث تضعیف اعتماد به ترکیب شواهد می‌شود (اسچولز و همکاران، ۱۹۹۵^۱).

به همین دلیل، پژوهشگران به‌دنبال روشن‌سازی و یکپارچه‌سازی روش‌های تولید و ترکیب دانش در مسیر پیشرفت‌های نوین علمی، بر روش‌های نظام‌مند مرور ادبیات و مطالعات ثانویه، تأکید دارند. این گرایش به‌دلیل افزایش نیاز به روش‌های پژوهشی معتبر و قابل تکرار، اهمیت یافته است؛ زیرا چنین روش‌هایی با تکرارپذیری، قابلیت اطمینان بیشتری ایجاد کرده و نتایج حاصل از آنها کمتر مورد تردید قرار می‌گیرند.

این پژوهش از پهنه‌کاوی بهره برده که یکی از انواع روش‌های مرور نظام‌مند است (ژیا و واتسون، ۲۰۱۹^۲). این روش به‌دلیل گستردگی سؤال پژوهش و اهداف ناظر بر آن انتخاب شده است. این روش به‌طور خاص در دانش مدیریت ارزشمند است؛ زیرا دانش تولیدشده با تکیه بر پیشینه نظری قوی و ادبیات موجود، به توسعه پایدار نظریات و راهکارهای عملی مدیریت کمک می‌کند (آرکسی و اُمالی، ۲۰۰۵^۳؛ گیرمشا، ۲۰۱۰^۴).

اهداف اصلی پهنه‌کاوی عبارت‌اند از: ارزیابی کمیت و کیفیت ادبیات موجود با ارائه تصویری کلی از پژوهش‌های مرتبط، شناسایی موضوعات و ویژگی‌های کلیدی حوزه مطالعاتی، ایجاد مبنایی برای طراحی پژوهش‌های آینده و شناسایی شکاف‌های پژوهشی با کمک به طراحی بهتر سوالات و روش‌های تحقیق (گرت و بوث، ۲۰۰۹^۵). روش‌های مرور نظام‌مند بسته به نوع داده‌های مورد استفاده (کمی، کیفی یا ترکیبی) و اهداف پژوهشی (توصیفی، توسعه‌ای یا آزمونی) متنوع هستند. بررسی روایت (گرین و همکاران، ۲۰۰۱^۶)، سنتز روایت متنی (پوپای و همکاران، ۲۰۰۶^۷)، فراخلاصه (ساندلوسکی و همکاران، ۲۰۱۲^۸)، فرا روایت (گرینهاگ و همکاران، ۲۰۰۵^۹)، پهنه‌کاوی (آرکسی و همکاران، ۲۰۰۵^{۱۰})، متاآنالیز (گلاس، ۱۹۷۶^{۱۱})، متاآنالیز بیزی (اسپیگلهاتر و همکاران، ۱۹۹۹^{۱۲})، بررسی واقع‌گرایانه (پاوسون و همکاران، ۲۰۰۵^{۱۳})، مثلث‌سازی اکولوژیکی (بانینگ، ۲۰۰۵^{۱۴}) از انواع مرور نظام‌مند هستند. هر یک از این روش‌ها مزایا و محدودیت‌های خاص خود را دارند و انتخاب آنها به هدف و حوزه پژوهش بستگی دارد.

ابتدا جستجوهای مقدماتی برای تعیین این موارد انجام شد: ۱. میزان وسعت سؤال و به‌دست آوردن موارد یادشده؛ ۲. به‌دست آوردن پیشینه بررسی‌های مروری در ادبیات موجود؛ ۳. موجودیت ادبیات کافی برای تضمین امکان انجام مرور (مک و توماس، ۲۰۲۲^{۱۵}). سپس

1. Schulz
2. Xia & Watson
3. Arksey & Malley
4. Grimshaw
5. Grant & Booth
6. Green and etl.
7. Popay and etl.
8. Sandelowski and etl.
9. Greenhalgh and etl.
10. Arksey and etl.
11. Glass
12. Spiegelhalter and etl.
13. Pawson and etl.
14. Banning
15. Mak & Thomas

جستجوی فراگیر ادبیات انجام شده است. در این بخش با کمک ویکی‌پدیا، آکادمی مدیریت، ترندهای گوگل و ابزار کلیدواژه یاب، تعداد ۲۳۲ کلیدواژه مدیریتی و ۹۴ کلیدواژه مرتبط با اسلام کشف و فهرستی از آنها تهیه شده است. این فهرست در اختیار خبرگان مدیریت اسلامی قرار گرفته و ۲۱ کلیدواژه مدیریتی و ۱۰ کلیدواژه اسلامی به‌عنوان کلیدواژگان نهایی انتخاب شدند. عبارت جستجوی نهایی براساس ترکیب منطقی و هدفمند کلیدواژگان تنظیم شد:

(TITLE (islam* OR muslim OR quran OR allah OR monotheism OR "ahl al-bayt" OR "oneness of god" OR muhammad OR tawhid OR mosque) AND TITLE (manag* OR entrepreneur* OR "human resource*" OR leader* OR strateg* OR innovat* OR organization* OR job OR career OR administration OR business OR corporate OR firm OR occupation* OR workplace OR performance OR "human capital" OR stakeholders OR employees OR recruitment OR compensation)) AND (EXCLUDE (PUBYEAR, 1963) OR EXCLUDE (PUBYEAR, 1965) OR EXCLUDE (PUBYEAR, 1966) OR EXCLUDE (PUBYEAR, 1967) OR EXCLUDE (PUBYEAR, 2023)) AND (LIMIT-TO (LANGUAGE, "English"))

نشانه ستاره (*) در عبارت یادشده برای پوشش مشتقات واژه است. جستجو به عنوان مقالات محدود شده تا از ایجاد حجم بیش از حد داده‌های غیرمرتبط (بالغ بر یک میلیون و سیصد و نود هزار داده) جلوگیری شود. همچنین، بازه زمانی نیم قرن اخیر (سال‌های ۱۹۷۰ تا ۲۰۲۳) به‌عنوان چهارچوب تاریخی منطقی انتخاب شده است. با توجه به اینکه زبان علمی رایج در ادبیات بین‌المللی انگلیسی است، جستجوها به این زبان محدود شده است. فرآیند جستجو در پایگاه‌های ساینس دایرکت، اسکاپوس، امرالد، پروکوئست و ریسرچ‌گیت انجام شد. مجموعه ۳۷۲۲ مطالعه به‌دست‌آمده به ابزار زوترو انتقال پیدا کرد و موارد ناقص تکمیل شدند. سپس فرآیند غربال با ۱۹ فیلتر اعمال شد. این فرآیند غربال‌گری تضمین کرد که داده‌های انتخاب‌شده با سؤال پژوهش مرتبط بوده و استانداردهای مورد نیاز را برآورده می‌کنند (گوگ و همکاران، ۲۰۱۲^۱). غربال‌گری بر ارزیابی واجد شرایط بودن مطالعات شناسایی شده، بررسی ارتباط عناوین و چکیده‌ها، و در موارد خاص، بازیابی نسخه کامل متن پژوهش برای ارزیابی ارتباط و کیفیت متمرکز بود. ۱۹۱۹ داده نهایی به‌دست آمد که پهنه علمی مطالعات ناظر بر تأثیر اسلام بر مدیریت در سطح بین‌المللی است.

۵. یافته‌های پژوهش و تحلیل آنها

مجموعه نهایی پژوهش طیف وسیعی از موضوعات مرتبط با تجارت اسلامی، مدیریت و شیوه‌های سازمانی را پوشش می‌دهد. این موضوعات شامل بازاریابی، امور مالی، مدیریت منابع انسانی، و مدیریت دانش و غیره است. منابع این مجموعه از مقالات مجلات علمی، فصول کتاب، و مجموعه مقالات کنفرانس گردآوری شده‌اند و نشان‌دهنده تنوع گسترده در نوع و ماهیت داده‌ها هستند. از نظر جغرافیایی، این پژوهش‌ها بیشتر بر کشورهای دارای جمعیت قابل توجه مسلمان، از جمله مالزی، اندونزی، کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا تمرکز دارند. این منابع با ادغام اصول و ارزش‌های اسلامی در شیوه‌های مختلف تجاری و سازمانی، بر اهمیت همسویی این اقدامات با آموزه‌های اسلامی تأکید دارند.

۶. عناوین اصلی دامنه مدیریت اسلامی

این دامنه عمدتاً در حوزه‌های موضوعی علوم اجتماعی، بازرگانی، مدیریت، حسابداری، اقتصاد، امور مالی، کسب‌وکار، بیزینس، هنر، علوم انسانی و مهندسی و غیره است. بعد از تحلیل داده‌های به‌دست‌آمده در این مرحله، نتایج در عناوین اصلی به شرح ذیل طبقه‌بندی شدند:

۱. اخلاق تجارت اسلامی (و تأثیر آن بر حسابداری، مالی و مالیاتی)؛
۲. بازاریابی اسلامی (و شیوه‌های تجارت اسلامی در بازار جهانی)؛
۳. اصول مدیریت اسلامی (و کاربرد آن در سازمان‌ها)؛

۴. اخلاق کار اسلامی (و تأثیر آن بر تعهد و نگرش سازمانی نسبت به تغییر)؛

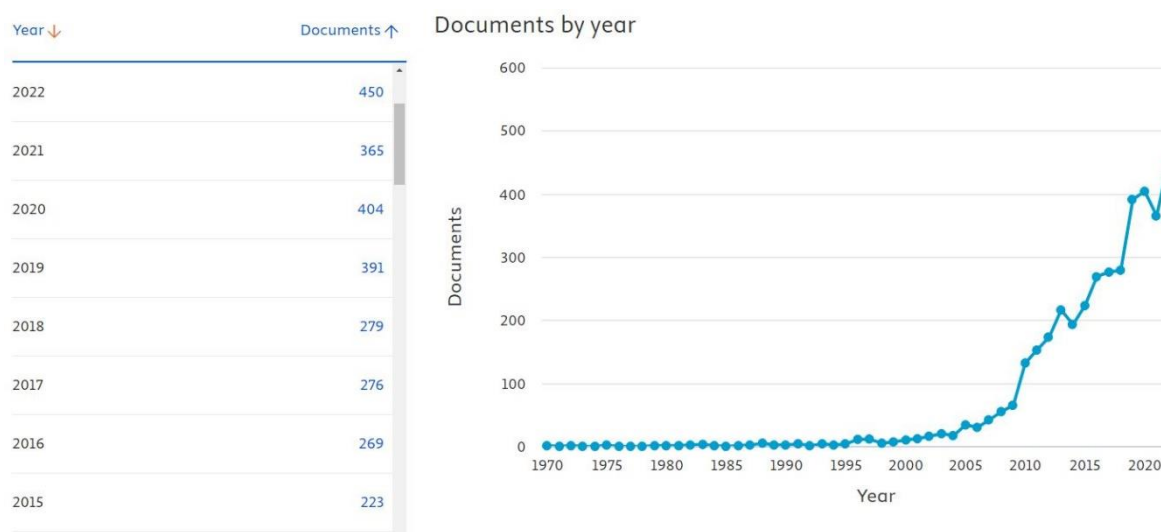
۵. توسعه سرمایه انسانی اسلامی (و نقش آن در عملکرد سازمانی)؛

۶. مدیریت ریسک در موسسات اسلامی؛

۷. معنویت و تجارت از دیدگاه اسلام؛

۸. حمایت از مصرف‌کننده مسلمان (گواهی حلال)؛

۹. دانش سازمانی اسلامی (توسعه دانش سازمانی با طبقه‌بندی‌های اسلامی).

نمودار ۱. سیر صعودی این مطالعات در سال‌های اخیر (روند نوظهوری در این مطالعات مشاهده شده است)

۱-۶. مفاهیم کلیدی دامنه مدیریت اسلامی

در بخش قبل عناوین (موضوعات) اصلی این حوزه در ۹ بخش معرفی شد؛ اما این عناوین دارای زیرمجموعه‌هایی مشتمل بر ۱۴۲ مفهوم کلیدی در دامنه مدیریت اسلامی هستند. در ادامه مفاهیم کلیدی این دامنه معرفی می‌شوند. به‌عنوان مثال، زکات یکی از مفاهیم کلیدی این دامنه است که زیرمجموعه عنوان اصلی «اخلاق تجارت اسلامی» است. تنها مفاهیمی انتخاب شدند که حداقل ۵ بار در تمام دامنه مقاله‌ای در آن موضوع باشد. مفاهیم کلیدی در زمینه مدیریت اسلامی به‌صورت جدولی ۱ در ادامه ارائه شده است.

جدول ۱: مفاهیم کلیدی در زمینه مدیریت اسلامی

شماره	مفهوم کلیدی دامنه مدیریت اسلامی	تعداد مقالات با این موضوع در دامنه
۱.	Accountability	۱۰
۲.	authentic leadership	۶
۳.	Awareness	۵
۴.	business ethics	۱۴
۵.	business performance	۵
۶.	capital structure	۶
۷.	Citizenship	۷
۸.	civil society	۵
۹.	Clergy	۵
۱۰.	Community	۶
۱۱.	compensation	۵
۱۲.	corporate governance	۳۳

۲۷	corporate social responsibility(csr)	۱۳
۱۵	covid-19	۱۴
۵	Creativity	۱۵
۱۰	cultural influence	۱۶
۶	cultural tradition	۱۷
۵	decision making	۱۸
۱۰	Democracy	۱۹
۶	development	۲۰
۷	discrimination	۲۱
۸	Diversity	۲۲
۵	economic development	۲۳
۵	economic growth	۲۴
۱۱	employee performance	۲۵
۱۳	employment	۲۶
۸	entrepreneurial intention	۲۷
۴۶	entrepreneurship	۲۸
۵	ethical leadership	۲۹
۸	Ethnicity	۳۰
۶	family business	۳۱
۶	financial crisis	۳۲
۸	financial institutions	۳۳
۶	financial management	۳۴
۶	financial market	۳۵
۷	financial performance	۳۶
۵	foreign policy	۳۷
۸	globalization	۳۸
۱۰	governance	۳۹
۷	government	۴۰
۱۱	Halal	۴۱
۸	Hijab	۴۲
۱۵	human capital	۴۳
۱۴	human resource management	۴۴
۵	humanitarian aid	۴۵
۱۴	Identity	۴۶
۵	immigrant population	۴۷
۱۳	information management	۴۸
۱۰	information technology	۴۹
۲۰	Innovation	۵۰
۶	Integration	۵۱
۵	intellectual capital	۵۲
۹	Investment	۵۳
۱۰	islamic boarding school	۵۴
۵	islamic business	۵۵
۱۳	islamic business ethics	۵۶
۶	islamic corporate governance	۵۷
۱۰	islamic economics	۵۸
۱۴	islamic education	۵۹
۹	islamic entrepreneurship	۶۰
۷	islamic ethics	۶۱
۶	islamic feminism	۶۲
۵۴	islamic finance	۶۳

۱۸	islamic financial institutions	.۶۴
۹	islamic law	.۶۵
۲۵	islamic leadership	.۶۶
۹	islamic marketing	.۶۷
۹	islamic microfinance	.۶۸
۶	islamic mutual funds	.۶۹
۵	islamic organization	.۷۰
۱۳	islamic perspective	.۷۱
۵	islamic schools	.۷۲
۷	islamic spirituality	.۷۳
۱۸	islamic values	.۷۴
۴۴	islamic work ethics(iwe)	.۷۵
۹	job performance	.۷۶
۳۵	job satisfaction	.۷۷
۱۱	Justice	.۷۸
۱۴	knowledge management	.۷۹
۷۰	Leadership	.۸۰
۷	Marketing	.۸۱
۵	Media	.۸۲
۸	minority group	.۸۳
۶	Modernity	.۸۴
۸	Mosque	.۸۵
۱۲	Motivation	.۸۶
۷	multiculturalism	.۸۷
۶	muslim entrepreneurs	.۸۸
۶	muslim leaders	.۸۹
۵	muslim leadership	.۹۰
۲۴	muslim women	.۹۱
۶	Nationalism	.۹۲
۵	nongovernmental organization	.۹۳
۵	organisational commitment	.۹۴
۶	organizational citizenship behavior	.۹۵
۱۶	organizational commitment	.۹۶
۹	organizational culture	.۹۷
۶	organizational framework	.۹۸
۱۱	organizational justice	.۹۹
۹	organizational performance	.۱۰۰
۵	ownership structure	.۱۰۱
۵	Pandemic	.۱۰۲
۶	Perception	.۱۰۳
۲۸	performance	.۱۰۴
۵	performance assessment	.۱۰۵
۶	Personnel	.۱۰۶
۸	philosophical aspects	.۱۰۷
۷	Philosophy	.۱۰۸
۵	political ideology	.۱۰۹
۶	political islam	.۱۱۰
۶	political participation	.۱۱۱
۱۱	Politics	.۱۱۲
۶	profitability	.۱۱۳
۸	Psychology	.۱۱۴

۱۱۵.	qur'an	۶
۱۱۶.	Resistance	۶
۱۱۷.	responsibility	۶
۱۱۸.	risk management	۸
۱۱۹.	school leadership	۶
۱۲۰.	Secularism	۹
۱۲۱.	self-efficacy	۵
۱۲۲.	servant leadership	۵
۱۲۳.	shariah-compliant	۶
۱۲۴.	social capital	۱۰
۱۲۵.	social entrepreneurship	۶
۱۲۶.	social responsibility	۷
۱۲۷.	spiritual leadership	۱۱
۱۲۸.	Stress	۵
۱۲۹.	Sukuk	۶
۱۳۰.	supply chain management	۸
۱۳۱.	sustainability	۱۴
۱۳۲.	sustainable development	۲۳
۱۳۳.	takaful	۷
۱۳۴.	transformational leadership	۱۲
۱۳۵.	Trust	۱۵
۱۳۶.	waqf	۸
۱۳۷.	well-being	۶
۱۳۸.	womens status	۷
۱۳۹.	workplace	۱۴
۱۴۰.	workplace deviance	۵
۱۴۱.	workplace spirituality	۵
۱۴۲.	zakat	۶

۶-۲. کشورهای فعال دامنه مدیریت اسلامی

با شناسایی کشورهایی که بیشترین تعداد مطالعات و پژوهش‌ها در حوزه مدیریت اسلامی را تولید می‌کنند، می‌توان مراکز اصلی تولید دانش در این حوزه را مشخص کرد. این امر به درک بهتر توزیع جغرافیایی دانش و تمرکز فعالیت‌های پژوهشی در این زمینه کمک می‌کند. برای مثال، در این پژوهش کشور اندونزی از مراکز اصلی تولید دانش محسوب می‌شود، هم به لحاظ تاریخی زیرا این کشور یکی از کشورهای نوین در این حوزه پژوهشی به دست آمد، هم به لحاظ موضوعی زیرا فعالیت این کشور در حوزه‌هایی مثل اخلاق محیط کار اسلامی، رهبری اسلامی، مدیریت منابع انسانی اسلامی، رضایت شغلی در اسلام، انگیزش در اسلام، نوآوری در اسلام، اعتماد در اسلام، رهبری خدمت‌گذار، رهبری تحول‌آفرین، خوب بودن و خلاقیت اسلامی به دست آمد.

همچنین، بررسی فعالیت کشورها می‌تواند نشان دهد که آیا جریان‌های فکری خاصی در مناطق جغرافیایی مختلف در حوزه مدیریت اسلامی وجود دارد یا خیر. به عنوان مثال، این پژوهش نشان می‌دهد کشور مالزی بر جنبه‌های خاصی از مدیریت اسلامی مثل مدیریت مالی در اسلام و مدیریت اقتصاد اسلامی تمرکز بیشتری داشته است.

همچنین، بررسی همکاری‌های پژوهشی بین کشورها نشان می‌دهد که کدام کشورها بیشترین تعامل و تبادل علمی را در حوزه مدیریت اسلامی دارند. این امر به درک بهتر شبکه‌های علمی و جریان دانش در این حوزه کمک می‌کند. برای مثال، این پژوهش کشور ترکیه را نسبت به ایران در زمینه ارتباطات پژوهشی بینا کشوری موفق‌تر می‌داند. پژوهش‌های کشورهای آلمان، فرانسه، نیجریه، چین و استرالیا ارتباطی با کشورهای دیگر ندارند و در مقابل کشورهای مالزی و اندونزی بیشترین ارتباطات پژوهشی را با کشورهای دیگر دارند.

بررسی فعالیت کشورها می‌تواند نشان دهد که آیا سیاست‌های دولتی خاصی در توسعه و حمایت از پژوهش‌ها و آموزش‌های مرتبط با

مدیریت اسلامی نقش داشته‌اند یا خیر. در پژوهش پیش رو کشور مالزی و وزارت عالی مالزی یکی از کشورهای بسیار موفق در سیاست دولتی حامی مدیریت اسلامی به‌دست آمد؛ به‌طوری‌که کشورشان توانسته رتبه برتر را در این زمینه به‌دست آورد. با بررسی مسیر توسعه مدیریت اسلامی در کشورهای مختلف، می‌توان الگوهای موفق و ناموفق را شناسایی کرد و از تجربیات آنها برای توسعه این حوزه در سایر کشورها استفاده کرد. البته با مقایسه مطالعات انجام‌شده در کشورهای مختلف، می‌توان نقاط قوت و ضعف پژوهش‌ها در این حوزه را شناسایی کرد و به بهبود کیفیت پژوهش‌های آینده کمک کرد. همچنین شناسایی کشورهای پیشرو در حوزه مدیریت اسلامی می‌تواند به توسعه برنامه‌های آموزشی و تربیت مدیران متخصص در این حوزه کمک کند.

اندونزی، به‌عنوان یک کشور نوظهور، با تمرکز بر موضوعات جدید و رشد چشمگیر خود، توجه بسیاری را به خود جلب کرده است. کشورهای مصر، پاکستان و ایران از پیشگامان قدیمی این حوزه به شمار می‌روند. از کشورهایی که در آینده می‌توانند جایگاه ارزشمندی پیدا کنند از کشور هند می‌توان نام برد. کشور مالزی با ۵۶۸ پژوهش، در صدر کشورهای فعال این حوزه قرار دارد. کشورهای اندونزی و ایالات متحده آمریکا در رده‌های بعدی قرار دارند و سهم قابل‌توجهی از تولیدات علمی این حوزه را به خود اختصاص داده‌اند. ایالات متحده با بیشترین تعداد نشریه (۸۵ نشریه) و نویسنده در این زمینه برجسته است. ۲۱ کشور فعال این حوزه به همراه میزان پژوهش‌های هریک به‌دست آمده است. در ادامه کشورهای فعال در این حوزه پژوهشی به‌صورت جدول ۲ معرفی می‌شوند.

جدول ۲: کشورهای فعال در حوزه پژوهشی مدیریت اسلامی

نام کشور	تعداد وقوع	قدرت کل پیوند	تعداد در عنوان	تعداد در دامنه
مالزی	۶۷	۱۵	۱۴۷	۵۶۸
اندونزی	۵۹	۱۴	۱۳۶	۴۸۹
آمریکا	۱۰	۲	۲	۲۶۵
انگلستان	۶	۳	۴	۱۸۲
پاکستان	۲۲	۱۴	۳۴	۱۵۳
استرالیا	۱۱	۱	۲۴	۱۱۷
عربستان سعودی	۱۷	۱۱	۸	۱۰۳
ایران	۱۲	۱	۲۷	۸۳
هند	۱۲	۲	۳۰	۸۱
ترکیه	۱۸	۱۲	۲۲	۸۰
آلمان	۱۲	۱	۱۶	۵۵
امارات متحده عربی	۸	۱۱	۴	۴۸
فرانسه	۵	۰	۶	۴۸
مصر	۱۳	۱۱	۱۲	۳۹
نیجریه	۷	۰	۱۴	۳۱
چین	۵	۰	۶	۲۹
اردن	۵	۲	۵	۲۸
بنگلادش	۶	۹	۱۱	۲۵
مراکش	۵	۲	۶	۱۸
بحرین	۵	۵	۴	۱۷
سودان	۵	۳	۴	۱۰

۳-۶. روش‌های پژوهشی دامنه مدیریت اسلامی

روش‌های پرسشنامه، آزمایش انسانی، مصاحبه و تحلیل رگرسیونی با یکدیگر ارتباط داشته‌اند و در موارد متعدد مشترکاً استفاده شده‌اند. روش‌های تحلیل رگرسیونی و مطالعات کنترل‌شده از روش‌های نوین این حوزه محسوب می‌شوند؛ درحالی‌که روش‌های تحلیل کیفی و استفاده از مطالعه تطبیقی از دیرباز در این حوزه استفاده شده‌اند. همچنین، روش‌های کیفی به میزان حدود ۲/۵ برابر و ۱۳۳ درصد بیشتر از روش‌های کمی استفاده شده‌اند. بیشترین استفاده روشی در این موضوع ابزارهای مصاحبه و پرسشنامه است. همچنین، تحلیل مدل معادلات ساختاری

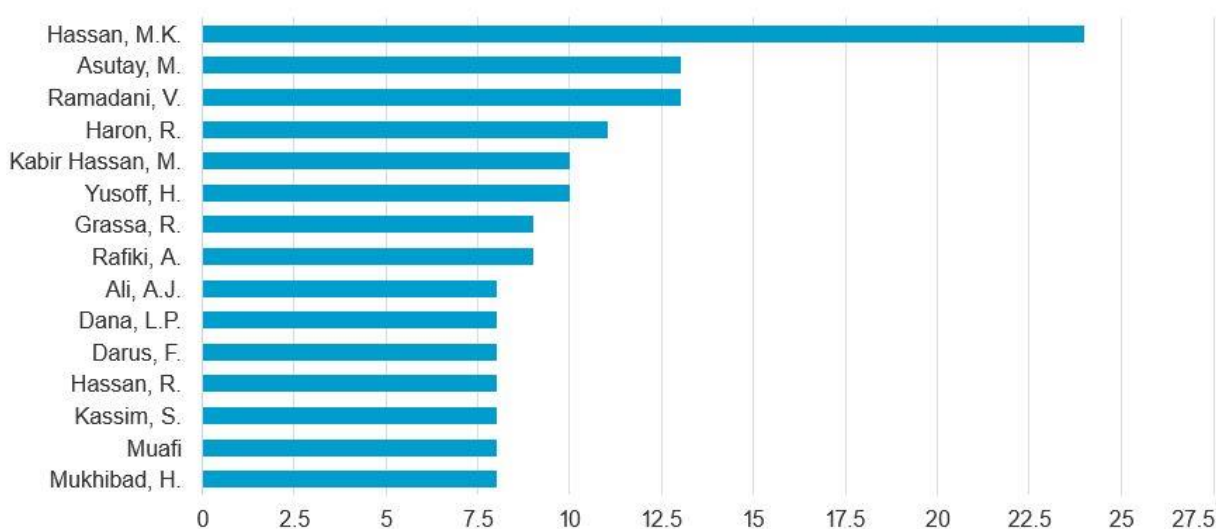
بارها در این دامنه استفاده شده است. روش‌های پژوهشی دامنه تأثیر اسلام در مدیریت به‌صورت جدول ۳ ارائه شده است:

جدول ۳: روش‌های پژوهشی دامنه تأثیر اسلام در مدیریت

روش	رخداد یا وقوع در عنوان	قدرت ارتباط با روش‌های دیگر	تعداد استفاده در دامنه
interview	۱۲	۲۶	۲۳۴
questionnaire	۹	۱۰	۱۵۳
qualitative research	۹	۱۷	۱۲۳
qualitative analysis	۶	۲	۷۶
content analysis	۸	۲	۶۰
regression analysis	۶	۵	۵۳
comparative study	۴	۱۰	۴۸
conceptual framework	۵	۲	۴۱
surveys	۷	۱	۲۴
human experiment	۱۲	۱۸	۱۲
controlled study	۵	۱۲	۱۲
interviews as topic	۴	۱۲	۱۰

۴-۶. نویسندگان برتر این حوزه

در این بخش ۱۴ نویسنده برتر حوزه مدیریت اسلامی معرفی می‌شوند. این نویسندگان بیشترین تعداد مقاله را در این زمینه داشته‌اند. بیشترین آمار متعلق به یک اقتصاددان بنگلادشی - آمریکایی به نام محمدکبیر حسن ملقب به حسن ام‌کا (متولد ۱ اکتبر ۱۹۶۳) استاد دانشگاه نیواورلئان آمریکا با ۳۴ مقاله است. این نویسنده در پایگاه یادشده دارای ۷۹۸ پژوهش با ۱۸۲۲۸ ارجاع و تأثیرگذاری علمی (اچ ایندکس) ۶۶ است. او به صندوق بین‌المللی پول، بانک جهانی، شفافیت بین‌المللی بنگلادش، بانک توسعه آفریقا، بانک توسعه اسلامی و دولت ترکیه مشاوره ارائه کرده است. او یکی از پراستادترین پژوهشگران در ادبیات مالی در سطح دنیاست.

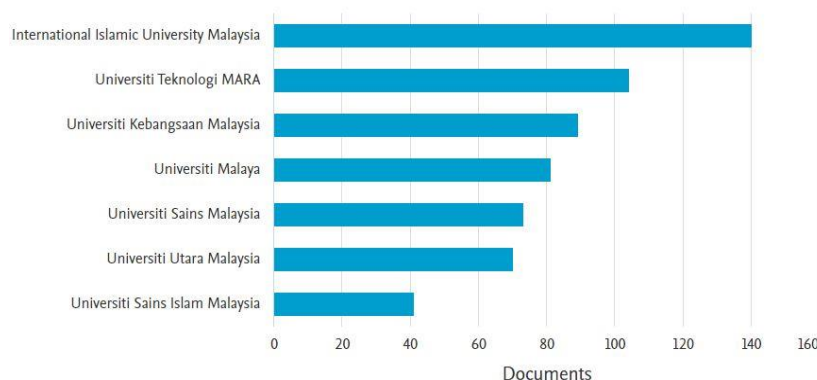
نمودار ۲: معرفی ۱۴ نویسنده برتر حوزه مدیریت اسلامی

بدین ترتیب، آمار نویسندگان برتر این حوزه با تعداد مقالات ایشان در پایگاه ریسرچ‌گیت بدین شرح است: ۱. محمد کبیر حسن با ۷۹۸ مقاله؛ ۲. مهمت اسوتای با ۱۲۶ مقاله؛ ۳. ولاند رمدانی با ۲۵۴ مقاله؛ ۴. رازالی هارون با ۱۸۸ مقاله؛ ۵. هاسلیندا یوسف با ۶۵ مقاله؛ ۶. ریهاب گراسا با ۵۳ مقاله؛ ۷. احمد رفیکی با ۷۰ مقاله؛ ۸. عباس جی علی با ۲۶۹ مقاله؛ ۹. لئو پاول دانا با ۵۷۰ مقاله؛ ۱۰. فائزه داروس با

۵۸ مقاله؛ ۱۱. روحیل حسن با ۷۹ مقاله؛ ۱۲. سالینا کسیم با ۳۳۶ مقاله؛ ۱۳. موافی با ۱۸۸ مقاله؛ ۱۴. حسن موخیید با ۷۰ مقاله.

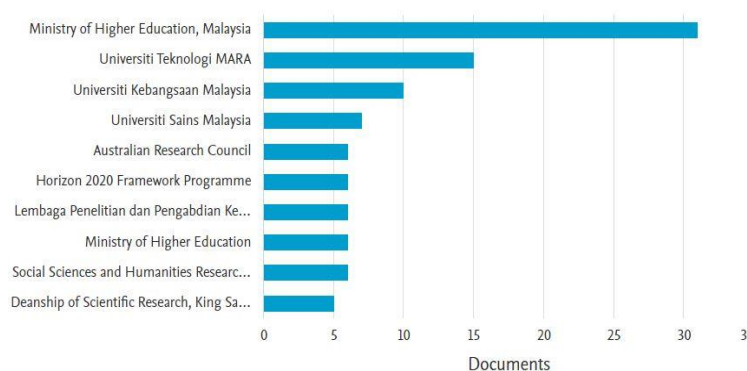
Documents by affiliation ①

Compare the document counts for up to 15 affiliations.

Documents by funding sponsor

Compare the document counts for up to 15 funding sponsors.

نمودار ۳: دانشگاه‌ها و حامیان مالی حوزه مدیریت اسلامی

۵-۶. دانشگاه‌ها، حامیان مالی، نشریات برتر و میزان موضوعات علمی این حوزه

۶-۵-۱. دانشگاه‌های برتر

دانشگاه اسلامی بین‌المللی مالزی با انتشار بیش از ۱۲۰ مقاله، در صدر دانشگاه‌های فعال این حوزه قرار دارد.

Documents per year by source

Compare the document counts for up to 10 sources.

Compare sources and view CiteScore, SJR, and SNIP data

نمودار ۴: روند انتشار سالیانه نشریات برتر حوزه مدیریت اسلامی

۶-۵-۲. حامیان مالی برجسته

وزارت آموزش عالی مالزی به‌عنوان برترین حامی مالی پژوهش‌های این حوزه شناخته شده و نقش کلیدی در حمایت از پژوهش‌های مدیریت اسلامی دارد.

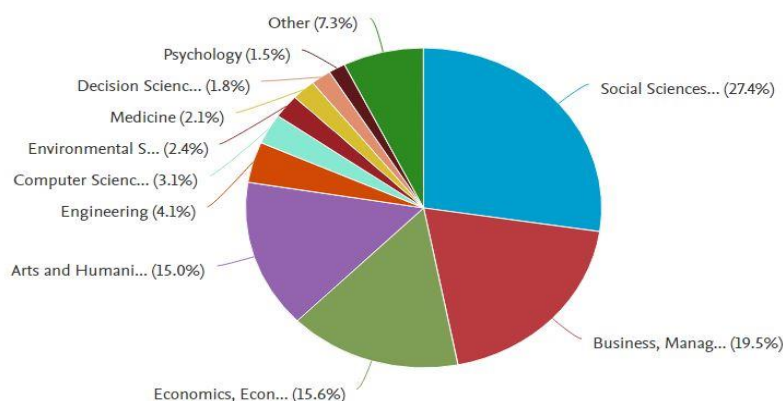
۶-۵-۳. نشریات برتر

قدیمی‌ترین نشریه مجله اخلاق کسب‌وکار و پراستنادترین نشریه مجله حسابداری اسلامی و تحقیقات بازرگانی با رشد حداکثری در سال‌های ۲۰۱۹ تا ۲۰۲۲ است.

۶-۵-۴. موضوعات برتر علمی

این حوزه پژوهشی در موضوعات علمی مثل مدیریت با ۱۹/۵ درصد، علوم اجتماعی با ۲۷/۴ درصد، اقتصاد با ۱۵/۶ درصد و هنر با ۱۵ درصد دارای مقالات و مطالعات است.

Documents by subject area

نمودار ۵: تنوع موضوعی ادبیات منتشر شده در حوزه مدیریت اسلامی

۷. نتیجه‌گیری

پژوهش در زمینه تأثیر اسلام بر مدیریت چیز جدیدی نیست. براساس داده‌های جمع‌آوری‌شده، این مطالعات قبل از سال ۱۹۷۰ شروع شده و تا سال ۲۰۲۳ ادامه داشته است. بعد از گذشت نیم قرن از انتشار این تحقیقات، ۱۹۱۹ متن علمی متشکل از انواع مقاله پژوهشی و ترویجی و کنفرانسی و مروری، کتاب، کتابچه و غیره به زبان انگلیسی به دست آمد. این پژوهش با هدف ارائه تصویری کلی‌نگر از جایگاه مدیریت اسلامی در سطح بین‌المللی به تحلیل تأثیر اندیشه‌های اسلامی بر دانش مدیریت پرداخته است. این پژوهش به شناسایی عناوین اصلی، مفاهیم کلیدی، روش‌های پژوهشی، و کشورهای پیشرو در این زمینه پرداخته است. نویسندگان برجسته، نشریات فعال، دانشگاه‌های معتبر، و حامیان مالی برتر نیز در این بررسی شناسایی شدند.

در این پژوهش ۳۷۲۲ مقاله و منبع علمی در مقیاس عنوان بررسی شدند. ۱۹۱۹ مقاله با جزئیات بیشتری شامل عنوان، چکیده، کلیدواژه‌ها، نویسندگان، تاریخ نشر، روش پژوهش و نشریات انتشاردهنده بررسی شدند. افزون‌براین، متن بیش از ۳۰۰ مقاله مطالعه شد. ۹ عنوان اصلی و ۱۴۲ مفهوم کلیدی دامنه مدیریت اسلامی شناسایی شد.

کشورهای فعال در این حوزه شامل مالزی، اندونزی، آمریکا و انگلستان هستند. مالزی با ۵۶۸ پژوهش در صدر قرار دارد؛ درحالی‌که آمریکا با ۸۵ نشریه و بیشترین تعداد نویسندگان برجسته است. ارتباطات پژوهشی بین کشورها نیز بررسی شد. اندونزی به‌عنوان یک کشور

نوظهور با تمرکز بر موضوعات جدید، رشد چشمگیری داشته است. مصر، پاکستان و ایران از پیشگامان قدیمی و اندونزی و هند از فعالان جدید این حوزه هستند.

روش‌های پژوهشی و ابزارهای مورد استفاده، ارتباط بین آنها و روش‌های سنتی و نوین بررسی شدند. روش‌های پرسشنامه، آزمایش انسانی، مصاحبه و تحلیل رگرسیونی با یکدیگر ارتباط داشته و به صورت مشترک استفاده شده‌اند. تحلیل رگرسیونی و مطالعات کنترل‌شده از روش‌های نوین و تحلیل کیفی و مطالعه تطبیقی از روش‌های سنتی هستند. روش‌های کیفی حدود ۲/۵ برابر بیشتر از روش‌های کمی استفاده شده‌اند. مصاحبه و پرسشنامه پرکاربردترین ابزارها و تحلیل مدل معادلات ساختاری نیز به کرات استفاده شده است.

۱۴ نویسنده برتر در حوزه مدیریت اسلامی معرفی شدند. محمد کبیر حسن با ۳۴ مقاله، ۱۸۲۲۸ ارجاع و شاخص اثرگذاری ۶۶، به عنوان نویسنده برتر شناخته می‌شود. دانشگاه اسلامی بین‌المللی مالزی با بیش از ۱۲۰ مقاله پیش‌تاز است و وزارت آموزش عالی مالزی حامی مالی اصلی این حوزه است. نشریه اخلاق کسب‌وکار قدیمی‌ترین و پرارجاع‌ترین نشریه (با حدود ۵۷۰۰۰ ارجاع در سال ۲۰۲۲) و مجله حسابداری اسلامی و تحقیقات بازرگانی دارای بیشترین رشد (بین سال‌های ۲۰۱۹ تا ۲۰۲۲) است. مطالعات این حوزه در رشته‌های مدیریت (۱۹/۵ درصد)، علوم اجتماعی (۲۷/۴ درصد)، اقتصاد (۱۵/۶ درصد) و هنر (۱۵ درصد) توزیع شده‌اند.

نتایج نشان می‌دهد ادبیات مدیریت اسلامی در ۹ حوزه اصلی قابل طبقه‌بندی هستند که شامل اخلاق تجارت اسلامی، بازاریابی اسلامی (و شیوه‌های تجارت اسلامی در بازار جهانی)، اصول مدیریت اسلامی، اخلاق کار اسلامی، توسعه سرمایه انسانی اسلامی (و نقش آن در عملکرد سازمانی)، مدیریت ریسک در مؤسسات اسلامی، معنویت و تجارت از دیدگاه اسلام، حمایت از مصرف‌کننده مسلمان (مثل گواهی حلال)، و دانش سازمانی اسلامی (توسعه دانش سازمانی با طبقه‌بندی‌های اسلامی) می‌شود. همچنین ۳۴۶ مقاله مرتبط با رهبری اسلامی و ۱۰۴ مقاله مرتبط با کارآفرینی اسلامی در این دامنه شناسایی شده است.

این پژوهش روشن کرد که آموزه‌های اسلامی نقش مهم و تأثیرگذاری در مدیریت جهانی ایفا کرده و می‌توانند به شیوه‌ای مؤثر در ارتقای عملکرد سازمان‌ها به کار گرفته شوند. آموزه‌های اسلامی مرتبط با مدیریت، از منطقی قابل اتکا برخوردار بوده و ارتباط نزدیکی با علم مدیریت و طبیعت انسانی دارند. به این ترتیب، این آموزه‌ها می‌توانند بدون توجه به جهت‌گیری مذهبی سازمان‌ها، در حوزه‌های مختلف تجارت و مدیریت مفید واقع شوند.

همچنین، روشن کرد که اصول مادی‌گرایانه مدیریت غربی نیز می‌توانند با اندیشه اسلامی ادغام شوند و ابعاد جامعی به دانش مدیریت بدهند؛ زیرا اصول مدیریت اسلامی افزون بر منافع مادی، بُعد معنوی را نیز دربرمی‌گیرند. برای مثال، این دیدگاه معنوی، انگیزش اسلامی را جامع‌تر از مفاهیم انگیزشی مکاتب غربی مانند مزلو، مک‌کلند و فروید نشان می‌دهد که عمدتاً بر جنبه مادی تأکید دارند. همچنین، روابط استخدامی در مدیریت اسلامی، با افزودن بُعد مذهبی، فراتر از قراردادهای رسمی و روان‌شناختی قرار می‌گیرند.

همچنین، به نظر می‌رسد که پژوهشگران بسیاری می‌کوشند تا میزان کاربرد شیوه‌های مدیریت اسلامی در سازمان‌ها را در سراسر جهان بیابند. یک روند نوظهور در دهه دوم قرن بیستم مشاهده شده است که به طور تجربی اثربخشی آموزه‌های اسلامی مربوط به مدیریت در سازمان‌ها را ثابت می‌کند. سال ۲۰۲۲ با انتشار ۴۴۳ مقاله در ۷۵ نشریه علمی، به عنوان پربارترین سال در تاریخ مطالعات این حوزه شناخته شده است. فرضیه‌ای مبنی بر اینکه آموزه‌های اسلامی بدون توجه به جهت‌گیری مذهبی سازمان در تجارت مفید هستند، زمینه وسیع‌تری را برای پژوهش فراهم می‌کند و نتیجه آن به دانش موجود در مورد مدیریت کمک بیشتری می‌کند.

داده‌های به دست آمده اهمیت ادغام اصول و ارزش‌های اسلامی در شیوه‌های مدیریتی و سازمانی را برجسته کرده و نشان می‌دهند که همسویی این شیوه‌ها با آموزه‌های اسلامی می‌تواند تأثیر مثبتی بر مدیریت داشته باشد. این پژوهش، بستر مناسبی برای پژوهش‌های عمیق‌تر در این حوزه فراهم نموده است. در نهایت، این پژوهش روند رو به رشد مطالعات مدیریت اسلامی را آشکار و بر ضرورت انجام مطالعات نظام‌مند در این حوزه تأکید کرده است.

۸. پیشنهادها

۱. در ادامه این پژوهش، دامنه مدیریت اسلامی با ۱۹۱۹ مطالعه با کمک ابزار پژوهشی تجزیه و تحلیل شود.
۲. هر یک از عناوین ۹ گانه دامنه مدیریت اسلامی با رابطه‌های میان‌حوزه‌ای بررسی شود.
۳. برای ارائه تحلیل جامع‌تر و درک عمیق‌تر از موضوع پژوهش، با استفاده از روش‌های کیفی، به تحلیل داده‌های کمی به‌دست‌آمده در جدول‌های این پژوهش پرداخته شود.
۴. از آنجاکه مقالات متعددی مرتبط با حوزه‌های رهبری اسلامی و کارآفرینی اسلامی موجود بود، انجام پژوهش‌های مشابه در این موضوعات پیشنهاد می‌شود.
۵. گردآوری و تحلیل جوامع آماری کوچک‌تر از این دامنه به‌عنوان مثال تعمیق بر منابع کمی یا منابع درجه اول یا منابع صرفاً بعد از سال ۲۰۱۰ یا غیره پیشنهاد می‌شود.
۶. مدیران اجرایی می‌توانند از یافته‌های این پژوهش برای معرفی مدیریت اسلامی و نمایش تأثیر اسلام در مدیریت جهت ارتقای دانش کارکنان استفاده کنند.

۹. محدودیت‌ها

۱. در دسترسی به متن کامل منابع (مقالات و کتاب‌ها، به‌ویژه مقالات پژوهشی و کتاب‌های نوین) از کشور ایران محدودیت‌هایی بود. متأسفانه در دانشگاه‌ها و پژوهشگاه‌های ایران عمدتاً دسترسی به پایگاه‌های داده بین‌المللی فراهم نیست، چه برسد که دسترسی به متن مقالات فراهم باشد.
۲. یکی از ابزارهای روایی پژوهش‌های نظام‌مند فرآیند پژوهش توسط پژوهشگران ثانویه است که قابلیت انجام این امر فراهم نبود.
۲. از آنجاکه نمونه بزرگ‌تر از حد معمول بود (۱۹۱۹ مطالعه)، دامنه قابلیت تحلیل توسط یک تیم پژوهشی را داشت که شرایط انجام این تحلیل فراهم نبود.

منابع

* قرآن

* نهج البلاغه

۱. حسینی مشهدی، سیدصدرالدین، و حسین‌زاده، محمدمهدی (۱۳۹۵). تبیین طرح کلی دانش مدیریت اسلامی. مجله اسلام و مدیریت، ۵ (۸-۹)، ۲۸-۵.
۲. عابدی جعفری، حسن، نوه ابراهیم، عبدالرحیم، و پیرملکی، پویا (۱۳۹۷). دین و مدیریت: مطالعه سیستماتیک و ارائه مدلی مفهومی. تهران: دانشگاه خوارزمی.

References

3. Abedi Jafari, H., Noeh Ebrahim, A., & Pirmalaki, P. (2018). *Religion and management: A systematic study and presentation of a conceptual model*. Kharazmi University. [in Persian]
4. Al-Buraey, M. A. (2005). Management principles derived from the sources of Islam. In M. Musa & S. S. S. M. Salleh (Eds.), *Quality standard from the Islamic perspectives*. IKIM.
5. Alhabshi, S. O., & Ghazali, A. (1994). *Islamic values and management*. Institut Kefahaman Islam Malaysia.
6. Ali, A. (2010). Islamic challenges to HR in modern organizations. *Personnel Review*, 39(6), 692-711.
[https://doi.org/\[DOI if available\]](https://doi.org/[DOI if available])
7. Ali, A. J. (2009). Levels of existence and motivation in Islam. *Journal of Management History*, 15(1), 50-65.
8. Aprianoro, M. S., & Susanto, I. W. (2024). Exploring the landscape of Islamic management research through bibliometric analysis: Insights and implications. *Contemporary Management Research*, 20(1), 47-73.
<https://doi.org/10.7903/cmr.23460>
9. Arksey, H., & O'Malley, L. (2005). Scoping studies: Towards a methodological framework. *International Journal of Social Research Methodology*, 8(1), 19-32.
<https://doi.org/10.1080/1364557032000119616>
10. Arviah, N. (2020). *Manajemen dalam Islam (Perspektif Al-Qur'an dan Hadits)*. Sketsaonline.Com, 5, 12.
11. Baird, K., Hu, K. J., & Reeve, R. (2011). The relationships between organizational culture, total quality management practices and operational performance. *International Journal of Operations & Production Management*, 31(7), 789-814.
<https://doi.org/10.1108/01443571111144850>
12. Banning, J. H. (2005). *Ecological triangulation: For qualitative meta-synthesis*. Colorado State University.
[http://\[URL\]](http://[URL])
13. Branine, M. (2004). Human resource management in Algeria. In P. S. Budhwar & Y. A. Debrah (Eds.), *Human resource management in developing countries* (Vol. 5). Routledge.
14. Briner, R. B., & Walshe, N. D. (2014). From passively received wisdom to actively constructed knowledge: Teaching systematic review skills as a foundation of evidence-based management. *Academy of Management Learning & Education*, 13(3), 415-432.
<https://doi.org/10.5465/amle.2013.0222>
15. Faisal, S. A. (2021). The moral dimension in Islamic management: A study of the features of management in Islam compared to some global administrations. *Review of International Geographical Education Online*, 11(4), 19-27.
<https://doi.org/10.33403/rigeo.800622>

16. Garcia-Zamor, J. C. (2003). Workplace spirituality and organizational performance. *Public Administration Review*, 63(3), 355–363.
17. Ghani, F. A., & Apriantoro, M. S. (2023). A study of waste transaction practices and Islamic jurisprudence at Bank Sampah. *ETHICA: International Journal of Humanities and Social Science Studies*, 1(1), 20–27.
18. Glass, G. V. (1976). Primary, secondary, and meta-analysis of research. *Educational Researcher*, 5(10), 3–8.
19. Gough, D., Oliver, S., & Thomas, J. (2012). *An introduction to systematic reviews*. SAGE.
20. Grant, M. J., & Booth, A. (2009). A typology of reviews: An analysis of 14 review types and associated methodologies. *Health Information and Libraries Journal*, 26, 91–108.
<https://doi.org/10.1111/j.1471-1842.2009.00848.x>
21. Green, B. N., Johnson, C. D., & Adams, A. (2001). Writing narrative literature reviews for peer-reviewed journals: Secrets of the trade. *Journal of Sports Chiropractic & Rehabilitation*, 15(1), 5–19.
22. Greenhalgh, T., Robert, G., Macfarlane, F., Kyriakidou, O., & Peacock, R. (2005). Storylines of research in diffusion of innovation: A meta-narrative approach to systematic review. *Social Science & Medicine*, 61(2), 417–430.
23. Grimshaw, J. (2010). *A guide to knowledge synthesis*. Canadian Institutes of Health Research.
<http://www.cihir-irsc.gc.ca/e/41382.html>
24. Hambali, K. M. K., Paudzi, N. H. M., & Sallam, A. N. S. M. (2022). Islamic perspective on the concepts of interaction among multicultural society. *Afkar*, 23(2), 249–274.
<https://doi.org/10.22452/afkar.vol23no2.7>
25. Hammoudeh, M. M. (2012). *Islamic values and management practices*. Gower Publishing.
26. Hashim, J. (2009). Islamic revival in human resource management practices among selected Islamic organisations in Malaysia. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 2(3), 251–267.
27. Hashim, M. (2012). Islamic perception of business ethics and the impact of secular thoughts on Islamic business ethics. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 2(3), 98–120.
28. Hassan, N. M. N. (2005). Management principles from the Islamic perspectives. In M. Musa & S. M. S. S. M. Salleh (Eds.), *Quality standard from the Islamic perspectives*. IKIM.
29. Hofstede, G. (1997). *Cultures and organizations: Software of the mind*. McGraw-Hill.
30. Hosseini Mashhadi, S., & Hosseinzadeh, M. (2016). Explaining the general outline of Islamic management knowledge. **Islam and Management*, 8-9*, 5–28. [in Persian]
31. Hussain, I. S. (2007). *The decline of the Muslim Ummah*. Services Book Club.
32. Ismail, S. H. S. (2010). *Etika penjawat awam dari perspektif Islam*. Dewan Bahasa dan Pustaka.
33. Jabnoun, N. (2005). *Islam and management*. International Islamic Publishing House (IIPH).
34. Kazak, H. (2023). Is Islamic financial management getting enough attention? A bibliometric analysis. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*.
<https://doi.org/10.1108/JIABR-02-2023-0068>
35. Kettani, A. (1984). Islamic values and Western sciences. In Z. Sardar (Ed.), *The touch of Midas: Science, values and environment in Islam and the West*. Manchester University Press.
36. Kvasnytska, R., Dotsenko, I., Matviychuk, L., & Oliynyk, L. (2023). Organization of management of moral risks of banking activity in a modern business environment. *Lecture Notes in Networks and Systems*, 487, 243–249.
https://doi.org/10.1007/978-3-031-08084-5_18

37. Mak, S., & Thomas, A. (2022). Steps for conducting a scoping review. *Journal of Graduate Medical Education*, 14(5).
<https://doi.org/10.4300/JGME-D-22-00621.1>
38. Matiaske, W., & Grözing, G. (2010). Religion and the organization man. *Management Revue*, 21(1), 5–7.
39. Md Husin, M., Aziz, S., & Iqbal, M. (2023). A bibliometric and visualization analysis of Islamic fund management research. *Journal of Islamic Marketing*.
<https://doi.org/10.1108/JIMA-04-2023-0116>
40. Mohd Mokhtar, S. S., Yusoff, R. Z., Abas, Z., Ahmad, H., Hussain, M. N. M., & Man@Othman, W. (2011). *Aplikasi sistem pengurusan kualiti dari perspektif Islam*. Penerbit UUM.
41. Munn, Z., Peters, M. D. J., Stern, C., Tufanaru, C., McArthur, A., & Aromataris, E. (2018). Systematic review or scoping review? Guidance for authors when choosing between a systematic or scoping review approach. *BMC Medical Research Methodology*, 18, 143.
42. Nahjulbalaghah.
43. Nikbakht, R. (2023). *Obstacles to the efficiency of cultural institutions in higher education centers*. Paper presented at the First International Conference on the Revolution of Islamic Humanities. [in Persian]
44. Pawson, R., Greenhalgh, T., Harvey, G., & Walshe, K. (2005). Realist review: A new method of systematic review designed for complex policy interventions. *Journal of Health Services Research & Policy*, 10(Suppl 1), 21–34.
45. Popay, J., Roberts, H., Sowden, A., Petticrew, M., Arai, L., & Duffy, S. (2006). *Guidance on the conduct of narrative synthesis in systematic reviews*. ESRC Methods Programme.
46. Prajogo, D. I., & McDermott, C. M. (2011). The relationship between multidimensional organizational culture and performance. *International Journal of Operations & Production Management*, 31(7), 712–735.
<https://doi.org/10.1108/01443571111144823>
47. Qamihah, J. (1996). *Nilai-nilai Islam satu pengenalan* (M. Rosder & M. Z. Abdullah, Trans.). Bahagian Hal Ehwal Islam Jabatan Perdana Menteri.
48. Quran.
49. Randeree, K., & Faramawy, A. T. E. (2017). Islamic perspectives on conflict management within project managed environments. *International Journal of Cross Cultural Management*, 17(3), 345–363.
50. Razimi, M. S. B. A., Noor, M. M., & Daud, N. M. (2014). The concept of dimension in human resource management from Islamic management perspective. **Middle-East Journal of Scientific Research*, 20*(9), 1175–1182.
51. Rezaian, M. (2018). Introduction to conceptual review. *Journal of Rafsanjan University of Medical Sciences*, 17, 291–292. [in Persian]
52. Sandelowski, M., & Leeman, J. (2012). Writing usable qualitative health research findings. *Qualitative Health Research*, 22(10), 1404–1413.
53. Sarwar, S., & Abugre, J. B. (2013). An assessment of Islamic work ethics of employees in organizations: Insights from the United Arab Emirates. *Problems of Management in the 21st Century*, 6, 60–72.
54. Schulz, K. F., Chalmers, I., Hayes, R. J., & Altman, D. G. (1995). Empirical evidence of bias: Dimensions of methodological quality associated with estimates of treatment effects in controlled trials. *JAMA*, 273(5), 408–412.
55. Sedikides, C. (2010). Why does religiosity persist? *Personality and Social Psychology Review*, 14(1), 3–6.

56. Selvarajah, C., Meyer, D., & Bose, T. K. (2018). Organisational leadership in Bangladesh: An investigation of managerial response to a change environment. *Contemporary Management Research*, 14(1).
<https://doi.org/10.7903/cmr.18341>
57. Shahab, M. H., Ghazali, E. M., & Mohtar, M. (2022). A systematic literature review and future research agenda for the gratification discrepancies approach. *Contemporary Management Research*, 18(1), 1–33.
<https://doi.org/10.7903/cmr.21583>
58. Shuriye, A. O., Che Daud, M. R., Mat Song, R., & Ismail, M. A. (2009). Islamic values on ISO 9001:2000 certified companies in Malaysia. In A. O. Shuriye (Ed.), *Religious and ethical worldviews on engineering standards*. ICERD.
59. Sofyan, A. S., Abror, A., Putra, T. W., Muslihati, M., Sofyan, S., Sirajuddin, S., Katman, M. N., & Darussalam, A. Z. (2022). Crisis and disaster management for halal tourism: A systematic review. *Tourism Review*, 77(1), 129–145.
<https://doi.org/10.1108/TR-08-2020-0390>
60. Spiegelhalter, D., Myles, J. P., Jones, D. R., & Abrams, K. R. (1999). An introduction to Bayesian methods in health technology assessment. *BMJ*, 319(7208), 508–512.
61. Symonds, W. C. (2005). Earthly empires: How evangelical churches are borrowing from the business playbook. *Business Week*, 78–88.
62. Tayeb, M. (1997). Islamic revival in Asia and human resource management. *Employee Relations*, 19(4), 352–364.
63. Thomas, S., Parker, A., Fortune, J., et al. (2022). Global evidence on falls and subsequent social isolation in older adults: A scoping review. *BMJ Open*, 12, e062124.
<https://doi.org/10.1136/bmjopen-2022-062124>
64. Weaver, G. R., & Agle, B. R. (2002). Religiosity and ethical behavior in organizations: A symbolic interactionist perspective. *Academy of Management Review*, 27(1), 77–97.
65. Xia, Y., & Watson, M. (2019). Guidance on conducting a systematic literature review. *Journal of Planning Education and Research*, 39(1), 93–112.
<https://doi.org/10.1177/0739456X17723971>
66. Yaakub, H. (1978). *Etika Islam pokok-pokok kuliah ilmu akhlaq*. CV Publicita.
67. Zain, C. R. C. M., & Zakaria, Z. (2022). Integration of Islamic management principles and values according to the Qur'an and Hadith in fostering halal governance in Malaysia. **Al-Bayan*, 20*(2), 157–181.
<https://doi.org/10.1163/22321969-12340112>